

A TAR LŐRINC-MONDA ÉS A SZENT PATRIK PURGATÓRIUMI VÍZIÓK KELETKEZÉSE.

A középkor nyugat- és középeurópai irodalmában a közös keresztény kultusz, a szerzetesrendek által terjesztett egységes műveltség bizonyos nemzetközi jelleget termelt ki, mely a műfaj, a tárgy, sőt a nyelv gyakori közösségében nyilvánult meg. Ily általánosan elterjedt tárgyú műfajt képviselnek a népies és népszerűsítő vallásos irodalom körébe tartozó *túlvilági látomások*; helyük a legendák és kalandos elbeszélések határmesgyéjén jelölhető meg. Bár gyökereik mélyre és messzire nyúlnak el, egyfelől a primitív kezdőállapotoktól a távol Kelet kultúrnépeinek vallásos képzetéig, másfelől a görög és római klasszikusok költői és bölcséleti eszméin át a keresztény hit őskoráig, a fejlődésükre legalkalmasabb talajt mégis a középkor gondolatvilágában találták meg és ennek váltak jellegzetes, művelődéstörténeti szempontból fölötte érdekes műfajává. Bennük jutott ugyanis erősen kifejezésre a középkori embernek az a hite, hogy a halál a létnek csupán egy állomása, mely nagy útjának csak gyarlósággal, küzdelemmel, igazságtalansággal teli szakaszát zárja le, utána emelkedik fel a tisztultabb, tökéletesebb földöntúli életbe, amellyel már földi vándorlása alatt is összeköttetést keres és kapcsolatokat próbál létrehozni. Törekvésének eredménye, hogy előző korok ilyfajta elemeit nemcsak átveszi, hanem saját, néha merész, képzeletével bővíti és gazdagítja. Ez a hajdan oly távol képzelt *túlvilág* ezáltal mind egyre *közelebb* kerül, körvonalai mind nagyobb határozottsággal rajzolódnak ki. Végül a látomások története földrajzilag ismert, emberileg megközelíthető helyekhez fűződik, hősei pedig történetileg igazolható személyek lesznek.

Írország északnyugati részén, Ulster tartomány Donegal grófságában egy különös barlang, az ú. n. *Szt. Patrik-purgatórium* volt a középkor elképzelése szerint a túlvilág bejárata. Ott tárult fel a kellő előkészület után, hívó lélekkel behatoló előtt a tisztítóhelyen és a pokolban szenvedő lelkek minden kínja éppúgy, mint az üdvözültek boldogsága. A középkori ember titokzatosságra hajló és a természetfölötti jelenségek iránt fogékony szelleme a legendás elemek egész sorozatával vette körül e csodás helyet, amelyek szárnyán a Szt. Patrik-purgatórium európai hírnévre emelkedett és a hozzá fűződő túlvilági történetek bekerültek a világirodalomba.

Ennek a közös gyökerekből táplálkozó irodalmi műfajnak nyomait hazánkban is megtaláljuk. Bár a teljes kibontakozás elé sok akadály gördült, egy-egy rövid utalás elárulja, hogy hozzánk is eljutott számos

nemzetközi elterjedésű tárgynak az akkori művelt világot betöltő híre.¹ Így a Szt. Patrik-purgatórium köré szőtt legendák számai is elvezetnek Magyarorszáig, aminek bizonyossága, hogy Tinódi Sebestyén 1552-ben, egy régi magyar hegedűsének állítólagos adataira hivatkozva, Zsigmond király egyik vitézének következő különös kalandját beszéli el:

Énekben hallottam, vagy volt, vagy nem volt,
Tar Lőrinc hogy pokolba bément volt,
Egy tüzes nyoszolyát ő ott látott volt,
Négy szeginél négy tüzes ember áll volt.

Szózatot ott Tar Lőrincnek adának,
Az nyoszolyát tartják Zsigmond királynak,
Érsek, püspök, két paraszturak voltak,
Az négy ember hamis urak voltak.

Érsek az hamis dézmaért kárhozott,
Kancellárius levél-váltságért kárhozott,
A két nemes ur dulásért kárhozott,
Hamis vámszörzésért egyik kárhozott.

Nagy sok csodát Tar Lőrinc látott volt,
Egy tüzes kádferedőt ott látott volt,
Zsigmond császár hogy benne feredett volt,
Mária király leányával ott forgódik volt.

Sok párta nélkül való leányokat,
Szép menyecskéket és szép ruhásokat,
Kiknek Zsigmond megmérte köldekeket,
Hosszaságokat, és ő szép tügyeket,

Ezt császárnak Tar Lőrinc megmondá,
Ezt felelé: léssen arról nagy gondja,
Mint ő ágyát pokolból kiiktassa,
És hogy menyországra igazgathassa.

Koronának egy kis ágát elrontá,
Tizenhárom várost ő elszakasztá,
Nyolcvan-ezer forintért zálagosítá,
Budán Szent Zsigmondot avval rakatá.

Belé kazdagságot, papokat szörze,
Jószágot nagy sokat oda engede,
Szent Zsigmondnak ő azt felnevezteté,
Hanemha ágyát avval kivethette.²

¹ V. ö. Katona Lajos: Túlvilági látomások kódexeinkben. Akad. Értesítő 1907. (500—507. l.)

² Szilády Áron: Régi Magy. Költők Tára. III. köt. (357—358. l. 1169—1200. verssorok.)

Tinódi szavahihetősége több esetben beigazolódott már, feltehetően tehát, hogy e történet az ő idejében valóban élt még az énekmondók ajkán, sőt Szilády Áron¹ és Széchy Károly² véleménye szerint e verssorok egy régi éneknek bizonyos «színét» is megőrizték, a Tinódinál megszokott komoly, kissé száraz krónikás hangba itt némi humor vegyül. Ő, a történeti események hűséges és pontos feljegyzője, természetesen kételkedéssel fogadja az ilyen kalandos híreket, költői képzelet szüleményének kellene tényleg tartanunk őket, ha közel háromszáz évvel, majd még ennél is többen később be nem igazolódik, hogy bizonyos történelmi magjuk sokkal inkább «volt, mint nem volt». Az említett hegedűs-éneket kinyomozni nem sikerült ugyan, de mikor 1836-ban Magócsy István Szt. ferencrendi gvardián a szerzet gyöngyösi könyvtárából néhány régi latin könyvet juttatott el Döbrentei Gáborhoz, ezek egyikének két levelén egy *Peregrinatio Laurentii Taar* című oly latin verset talált, mely az egykori magyar ének fordításából vagy átdolgozásából eredő részlet lehet. E töredék először a zarándok személyével ismertet meg: Tar Lőrinc, katona és vitéz, Szt. Severianus követője Ráthold ivadékából. Hogy a *Tarok* vagy *Tariak* a Ráthold- vagy Rátót-nemzetségből valók voltak, azt az újabb kutatás kétségtelenné tette; erre mutat közös címe-rük és a XV. század birtokviszonyaiból is igazolható. Székhelyük Tar, (Tor és Thar Heves vm.-ben), Pásztó közelében és többfelé osztályosak a Ráthold-nemzetség családjaival.³ Azután kalandos, néha már a lehetlenségek ködébe tévelygő utazásairól ad számot, (megkerülte a földet, tengeren és szárazon bolyongta be a szentek lakóhelyeit, ismerte őt Ázsia, Afrika, Európa és India, Edesszából Noé bárkájához vezetett útja és érintette a Sinai-hegyet s a csodálatos Jeruzsálemet, Krétánál visszafordulván, bejárta Miklós, Szt. Antal, Péter, Pál és Jakab helyeit), végül az óceánon hajózva, megismerte Szt. Patrik titkait, Hercules Gádesét és sietve, kocsik hiányában, azon szigeteket és világtájakat, melyektől Apolló megtagadta a világosságot.⁴ Az útvonalról nehéz volna e leírás után képet alkotni, hiszen a szentek helyei bizonytalanok s az állomások sorrendjét talán csak a jobb hangzás vagy versmérték kedvéért csereberélték. Mivel a középkorban az általános felfogás a másvilág bejárata-

¹ I. m. (468. l.) Jegyzet.

² Kisebbs tanulmányok. Bp. 1897. (199. l.)

³ Ld. Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1890. I. köt. (33., 48., 85. és 159. l.)

⁴ Hanc condidit tabulam de Thar, Laurentius hic,
 Qui miles et barro Sancti Severiani propago
 Sobole Ratholdi, qui totilla circuit orbem,
 Per mare, per terras sanctorum limina pergit.
 Asia novit eum, Africa sic et Europa
 India cognovit. Edessa conduxit ad archam
 Noe perrectum cernitque Sinai colles
 Et miles et peregre stupenda Hierosolymaque.
 Pancretam rediens Nicolai guna vera
 Sancti Anthoni, Petri, Pauli, Jakobi trivit.
 Navigans oceanum novit secreta Patrici,
 Gades Erculeas properans insveto redarum
 Et insulas, climata, quibus Apollo lucemque negavit.

(Széchy i. m. : 202—203. l.)

nak tartott Szt. Patrik-purgatóriumot könnyen kapcsolatba hozhatta a pokollal, felmerülhet az a következtetés, hogy Tar Lőrinc Tinódinál megénekelte pokolbanjártának magyarázata írországi útjában keresendő s a monda, mely e körül szövődött ennek a kalandos utazásnak lehet természetesen továbbfejlesztése.

Hogy a Peregrinatio Laurentii Taar nem nélkülözi a történeti alapot, beigazolódott akkor, midőn a londoni British Museum egyik kolligátumából¹ oly okiratok kerültek napfényre, melyek pontosan beszámolnak Rátholdi Tar Lőrinc Szt. Patrik-purgatóriumbeli útjáról és ott szerzett különös tapasztalatairól. *Kropf Lajos*, a Londonban élt magyar történetkutató fedezte fel e *Prohemium memoriale super visitatione Domini Laurentii Ratholdi militis et baronis Ungarie factum de purgatorio sancti Patricii in insula hibernie* című iratot és ismertette a «Századok» 1896-i évfolyamában (716. és köv. lapok). A kézírás megegyezik a kolligátum előző darabjaival, tehát az a szerzetes másolta ezt is, aki az első levélen megnevezi magát: *Henricus Cranebroke*. Megismerkedünk ebből Tar Lőrinc útjának előzményeivel. Másolatban közli Zsigmond királynak 1408-ban szt. György várában kelt védelevelét az útrakészülő Pásztói Rátót Lőrinc, a királyné étekgőmestere és főgazda számára,² aki kora gyermekségétől a királyi udvarban nevelkedett s jó- vagy balsorsban királyához egyaránt hű és állhatatos maradt, kit lelkének szépsége vezetett, midőn a haditények gyakorlása és fejlesztése céljából különböző országokat akart bejárni.³ Ezek alapján kér Zsigmond ajánlólevele védelmet és engedélyt az utazáshoz az illetékesektől a kiváló lovag és kísérete részére. Csak 1411-ben érkezett azonban Lőrinc és kísérete Írország fővárosába, Dublinba. Miklós érsek, az akkori primás nagy tisztelettel fogadja itt, ajánlósorokat ad neki a Szt. Patrik-purgatórium mellett épült kolostor perjeléhez s ő böjtölés és imádság közben készül merész vállalkozása végrehajtására. Midőn egy éjjel maga Szt. Patrik jelenik meg neki és sikert jósol útjához, lélekben kellően megerősödve indul a «szentek szigetére». A kézirat ezután a barlang fekvését, a sziget nagyságát, növény- és állatvilágát, a tó halfajait írja le részletesen. Ez a Lough Derg (Vörös-tó), melynek egyik szigetén volt a Szt. Patrik-purgatórium. Elmondja tovább, hogy a perjel, éppúgy, mint előzőleg Miklós érsek, figyelmezteti a lovagot a reá váró veszedelmekre, de mikor ő ennek ellenére kitart elhatározása mellett, engedélyt ad a látogatásra. Miután a vezeklők szokásától eltérően nem tizenöt, hanem csak öt napig böjtöl, Krisztus öt sebének emlékére, hogy erejét el ne veszítse, a papok kíséretében a barlang bejáratához vonul. Védekezésül a gonosz szellemek támadásai ellen két rövid fohászt kell mondania, melyek egyikét: «Domine Jhesu Christe, fili Dei vivi, miserere mihi peccatori!», majd nem valamennyi ottjáró ismert zarándok elismétli. Ereklükkel és némi élelemmel látja el magát, egy viaszgyertyát pedig kilenc felé oszt, hogy ezek egyikét útján folyton égesse. Alighogy rázárul az ajtó és behatol a barlangba,

¹ Könyvtári jegye: Royal M. S. 10. B. IX. (36—44. lev.)

² «Magister dapiferorum reginalium Ungariae et supremus dispensator». Lásd: Békefy Remig: A zirci, pilisi, pásztói és szt. gotthárdi ciszterci apátságok története. III. köt. (232. l. A pásztói apátság története.)

³ Békefy i. m. u. o.

két gonosz szellem vissza akarja rángatni a bejárathoz, ruháját összezaggatják, de a szokásos fohász szavaira és a kereszt jelére elrohannak. Ez az első «látása». A másodikban nyájas, ősz-szakállú férfiú lép eléje, aki azonban Lőrinc imája és Krisztus megtestesülésének említése után türelmét veszítve, ádáz gyűlölettel szidalmazza őt, hogy okos, tanult ember léte nem átal elhinni ilyen badarságokat. A kereszt jele csakhamar ezt is elűzi, mert szintén «ördög volt». A harmadik vízióban szépséges, előkelő külsejű hölgy jelenik meg előtte, akinek alakjában kezdetben egyik régóta csodált ismerősét véli felismerni, de midőn az enyelegni kezd vele és közeledésre biztatja, ráeszmél tévedésére és megvetéssel utasítja vissza a «nőstény ördögöt». A negyedik és utolsó látásában csinos külsejű fiatalember héberül köszönti («Šlam alecha = béke reád») s felfedi magát, hogy ő már nem ördög, hanem Mihály arkangyal, akinek ott-hon birtokán templomot építtetett.¹ Az angyal sötét csigalépcsőn át kivezeti őt egy végtelen nagy zöld mezőre, majd ismételt kérésére megmutatja neki a purgatóriumot, ahol az ördögök «számos még életben levő egyének» (Kropf id. mű, 724. l.) lelkét sanyargatták s ahol elhúnyt őseinek, szüleinek, rokonainak lelkét is látta, úgyszintén házatáját, jótevőit, gyermekeit, ismerőseit egy barátjának kivételével, akit különösen kedvelt («dilecti sui»), de ennek éppúgy, mint a pokolnak és mennyországának a megtekintését nem engedhette meg neki az Úr, mivel nem jött avval a szándékkal, hogy a földi világot elhagyja. Lőrinc, akit a sok szenvedő lélek megpillantása nagyon lehangol, tudni szeretné, véget-érnek-e egykor kínjaik és vajjon a földiek által lelkük üdvéért felajánlott sok mise, alamizna, jótétemény segíthet-e rajtuk? Az angyal vigasztalja: bűnhődésük csak időleges, Isten kifürkészhetetlen akaratából történik; ellátja jó tanácsokkal, övének lelkét miként szabadíthatja ki. Elárulja, hogy minden pénteken és vasárnap megjelenik a szenvedőknek egy angyal, aki azt kiáltja nekik: «In brevi miserebitur vobis Deus» és ezáltal csodálatos erőt önt beléjük. Végül vezetője titkos megbízásokban és kinyilatkoztatásokban részesíti Lőrincet, közöttük lehetett a Tinódi által említett Zsigmond királynak szóló is, de ezeket a tudósítás szerzőjének nem árulhatja el, mert az angyal megbízása az, hogy csak maga a lovag közölheti ezt az érdekeltekkel.² Midőn a búcsúzásnál kísérője lábát csókkal akarja illetni, az «Noli me tangere, non es dignus» szavakkal hátrítja őt el és végül megáldja Lőrincet.³ Visszakerül a bejárathoz és másnap reggel sértetlenül kilép a perjel által kinyitott kapun, az örömmel üdvözli és házába viszi a lovagot. Történt pedig mindez, mikor a nap a Skorpió jegyében volt a XXVIII. fokban, a hold pedig a Mérlegben,⁴ v. i. november 11- vagy 12-én 1411-ben.

¹ Cuius nomine in villa tua propria et nativa habes ecclesiam fabricatam». De ez csak a szerző hozzátoldása lehet, mert Békefy id. művében nincs adat arra hogy a pásztói egyház valaha Mihály arkangyalnak lett volna szentelve.

² «His itaque et nonnullis aliis secretis negociis et revelationibus dietes et per angelum tunc peractis, quae hujus operis compositor per militem non licuit enarrari, sed quae angelico mandato per militem sunt narranda». (Kropf i. m. 725. l.)

³ M. Voigt: «Beiträge zur Geschichte der Visionsliteratur.» Palaestra 146. köt. (225. l.)

⁴ «Sole in signo scorpiionis in XXVIII. gradus, luna vero in libra». (Kropf u. o.)

E «Memoriale» szerzője meg is nevezi magát: *Yonge Jakob*, kir. jegyző,¹ aki művét Tar Lőrinc előadása nyomán állította össze. Létrejöttét tehát nem az ott élő ágostonrendi szerzetesek propagatív céljainak köszönheti, hanem annak, hogy a merész lovag kívánt zarándokútnak irodalmi emléket állíttatni, amint az a szentföldi zarándokoknak is szokásuk volt. A szerző nem marad mindig az események száraz krónikása, közben kérdést is intéz Tar Lőrincnek: mik voltak zarándoklatának belső indító okai? Három okot sorol fel: 1. hallotta és olvasta, hogy akinek a katolikus vallás egyes tanai felől kételyei támadnak, ha ellátogat a Szt. Patrik-purgatóriumba, ezek megszűnnek. Ő pedig kételkedni kezdett a láthatatlan, tapinthatatlan emberi lélek létezésében s odalenn meggyőződött valóságáról; 2. az is ösztönözte, hogy felémes királyának elmondhassa: láttam ama sokat emlegetett purgatóriumot; ezt a királyi pecsét alatt írt levél is igazolja. 3. sok embertől hallotta, hogy az írországi szentek mennyi csodát műveltek, személyesen is meg akart erről győződni. A dublini jegyző további kérdésére, «corporaliter» tapasztalta-e Tar Lőrinc az elmondottakat, vagy csak lelke szállt le a pokolba, azt feleli: «Raptus fui», amit a Tar Lőrinc esetéről szintén megemlékező *Budai Ferenc* így fordít «Polgári Lexicon»-ában (Pest, 1866., III. köt., 268 l.) elrejtett, testén kívül ragadtatott, nem tudja, hogyan, csak az Isten tudja.² Testileg is át kellett élnie az eseményeket, mert kilenc darab gyertyáját egymásután elégette és még falatozott is («coenarem»), míg a purgatóriumhoz vezető barlangból ki nem jutott. Befejezésül a «Memoriale» szerzője háláját fejezi ki a Mindenható iránt, hogy a hős lovagot oly kiváló erényekkel és tudással ékesítette. Zsigmond király védlevelének másolatán kívül mellékeli még a szerző Máté kanonoknak, az ottani monostor perjelének nov. 12-én kelt hitlevelét, mely szerint «magnificus vir Laurentius Ratholdi de Psthote, magister dapiferorum» stb. felkereste ugyanazt a barlangot, melyben előtte jártak már: szt. Miklós, — erről más források nem tudnak — a magyar György, Grifánus fia (erről alább lesz szó) és Obriannak nevezett Jenő Anglia részéről, kiknek a gonosz szellemek sok kínzását és büntetését kellett végigszenvedniök.³

A hős magyar zarándok vakmerő vállalkozásának híre ír földön hamarosan elterjedt és mikor Dublinba érkezett, hogy hajóra szálljon, — erre vártában mondta el tapasztalatait Yonge Jakabnak — a nemesség és papság ünnepélyesen fogadta őt és Miklós püspök, Armagh érseke, tanusítványt állított ki számára 1411. dec. 27-én arról, hogy egy természetes napot («dies naturalis») töltött a Szt. Patrik-purgatóriumban. Az okmányok között ez is megtalálható és hitelessége annál valószínűbb, mert *Pater Gams* «Series Episcoporum»-ja szerint valóban *Nicolaus* (Fleming) volt ez évben Armagh püspöke.

A híressé vált magyar lovagnak nem csupán írországi útjáról maradtak fenn hitelt érdemlő emlékek, hanem Pászthói Rátholdi Lőrinc egész

¹ «Ego Jacobus Yonge notarius imperialis, civium et scriptorum minimus civitatis Dublinensis praedictae, hujus memorialis compilator indignus».

² «Raptus fui utrum extra corpus nescio, Deus scit». Kropf i. m. (727. l.)

³ «In qua fuerunt sanctus Nicholaus ac Georgius filius Grifani militis de partibus Ungarie et Eugenius dictus Obrian de Anglia». M. Voigt i. m. (225. l.)

egyénisége oly határozott vonásokkal bontakozik ki előttünk az egykorú hazai okiratokból, ami — tekintetbe véve a félezerévnnyi távolságot — valóban meglepő. Családbeli elődjének viselt dolgairolélegendő, ha Békefy Remig id. művének bő tárgyalására hivatkozunk (lásd: III. köt. 227 l.-től), róla magáról pedig azt emeljük ki, ami jellembeli sajátosságaira vet világot. Így az 1405. nov. 24-én Budán kelt királyi iratból megtudjuk, hogy Zsigmond Tari Lőrinc királyi pincemester kérésére átírta és újabb királyi pecsétje alatt kiadta azokat az okleveleket, melyek Sirok várának adományozását és Tari Lászlónak, Lőrinc atyjának, ezen vár birtokába iktatását tartalmazzák. Az irat körülményesen felsorolja Tari Lőrincnek a királyi család iránti hűségében szerzett érdemeit, a legnagyobb elismerés hangján emlékezik meg mind a «*fidelis noster dilectus vir magnificus Laurencius de Tar*»-ról, mind Tari István és László szolgálatairól, akik mögött ő sem maradt el és amint azok a királynékat, oly hűséggel szolgálta ő Zsigmondot trónraléptétől mindvégig. Midőn pedig sok főpap és főúr, kik annyi jót élveztek királyuktól, megfedkezve magáról, kezet emelt rá, csupán Tari Lőrinc hűsége maradt tántoríthatatlan és heves küzdelemben, még sebektől borítva is («*vulnera talia in suo corpore*») igyekezett királyát megvédeni. A fogságtól ugyan nem menthette meg, de ragaszkodását nagy áldozatok árán is bebizonyította. Dulakodás közben kapott öt hatalmas sebéből csak az orvosi tudomány («*medicine artis*») gyógyította ki s ennek költségeire birtokai egy része ráment; egyik vágás, mely az orrát érte, örökre elcsúfította arcát. A fogságból kiszabadult Zsigmond újra maga mellett találja a «*kiválóan hű és jeles lovagot*», aki kitart mellette akkor is, midőn több főpap és főúr abban mesterkedik, hogy a trónról letaszítsa. Ez nem sikerült ugyan, mert «*ember tervez, Isten végez*», de Tar Lőrinc mialatt ilymódon állhatatosságával szinte tüntetett, minden ingóságát és egészségét is feláldozta s ennek kárpótlásául erősíti meg őt az uralkodó Sirok vára birtokában és biztosítja azt örökösei és utódai számára.¹ A másik ugyanekkor kelt okiratban Kis-Lucin adománylevelét írja át Zsigmond Tari Lőrinc «*comes*» részére, érdemeit újból felsorolja, kiemelve, hogy midőn az ország nagyjai királyuk ellen fordultak, egyedül ő állt mellette, emlékeztetve őt ama férfitü erényre, mely a legnagyobb veszély idején sem dőlt meg.² Tari Lőrinc érdemeit a király még pásztói alattvalóiban is meg akarta jutalmazni, mert az 1407. ápr. 26-án Budán kelt iratában a pásztói lakosokat és jobbágyokat, Tari Lőrinc kérésére, a közönséges bírák fennhatósága alól kiveszi és a budai polgárok kiváltságos jogaival ruházza fel.³ Az 1424. dec. 16-i királyi irat elengedi Tari Lőrincnek és fiának, Rupertnek, ki serdülő kora óta a királyi udvarban nevelkedett, 1600 aranyforintnyi tartozását⁴ és érdemeinek felsorolásáról szintén nem felejtkezik meg.

Tar Lőrinc mindenre kész és megingathatatlan királyhűsége valóban meglepő, ha abba a belső zavargásokkal, titkos és nyílt lázadásokkal teli korszakba állítjuk őt be, mely Zsigmond uralkodásának első szakaszát jellemezte. A történelemből ismeretes balfogásai, sok gyarlósága, idegen érzelmei többízben lázongásra készítetik a főnemeseket. Ezek közül

¹ Magy. Orsz. Levéltár, Dl. 9. 107. sz.

² U. o. Dl. 6. 970.

³ Békefy id. mű XXXIII. okl. (291. l.)

⁴ Orsz. Levéltár Dl. 11. 604.

Tar Lőrinc szereplésével kapcsolatosak azok a jelenetek, melyek 1401. Husvétja körül zajlottak le. Ekkor gyűlnek össze Budán az országnagyok, Kanizsai érsek és a nádor vezetése alatt, hogy a bajok orvoslását követeljék. A király ellenállásán még jobban felháborodva, csaknem valamennyien szöveteztek a letételére, ezért ápr. 28-án megszállják Budát, behatolnak a királyi palotába, hátrálásra kényszerítik Zsigmond kevés számú hívét. Ő, aki személyes bátorságával mindig kitűnt, teljes királyi pompában lép eléjük, így fenyegetve meg őket: «A legelsőnek, aki hozzám nyúl, torkába ütöm törömet!»¹ Erre a jelenetre ránt kardot Tar Lőrinc, az egyetlen, aki kész uráért vesztébe rohanni és támadja meg a király előtt álló országnagyokat. A kitörő dulakodásban öt nehéz sebet kap a bátor védő, de a túlerővel szemben nem akadályozhatja meg a király elfogatását, akit még aznap a visegrádi várba zárnak. Az ország ezután pártokra szakad, a trónra különböző jelölések merülnek fel, míg végül Zsigmondot hívei kiszabadítják, ő megígéri, hogy az idegeneknek adott birtokokat visszaveszi, ellenségein nem áll bosszút és eljegyzi egyik hatalmas hívének, Cillei Hermannak leányát, a 9 éves Borbálát. Életmódja ezután sem változik meg, az egyházi javakkal felelőtlenül gazdálkodik, a római szentszék iránti tiszteletet politikai eszközüül használja csupán fel, kormányzati rendszere nem egyezik meg a magyarság érdekeivel. Mindez valószínűvé teszi, hogy a különösen eleinte nem túlságosan népszerű király túlvilági bűnhődéséről a Tinódi említette monda kialakulhatott és különösen a népi rétegek között elterjedhetett. Tápot adhatott a mende-mondának Zsigmond közismert erkölcstelen életmódja is, könnyelműsége, amellyel a házastársa hűség, a családi élet tisztasága ellen nem egyszer vétett és különösen a romlott udvari légkör, amelyből később az a Borbála királyné nőtt ki, aki a külföldi krónikákban is széltében-hosszában szellőztetett botrányokkal hozott páratlan szégyent a királyi méltóságra² s aki maga is végül, mint Zsigmondnak annyi lekötölezett híve, a Cilleiekkel karöltve, titkon ura ellen szövetezett.³ A középkor egyházi és világi nagyjai közül, mint alább látni fogjuk, nem egyet a felsoroltaknál sokkal csekélyebb vétkekért is a pokol vagy a tisztítóhely legszörnyűbb kínjaira kárhozottaknak képzelt el gyakran a legenda.

II.

A magyar Tar Lőrinc monda csupán egyik láncszeme annak a sokfelé ágazó, de közös mag köré fonódó hálózatnak, mely a középkori látomásos irodalom e sajátos sorozatát körülzárja, e középpontból kiindulva bele kell azt kapcsolnunk tehát az egész ciklusba már azért is, mert ennek rajta kívül több, a magyar históriából kiszakadt hajtása is van.

Mind az alapító Szt. Patriknak az alakja, mind az ú. n. purgatórium keletkezésének története annyira teleshözött a különféle eredetű

¹ Szilágyi Sándor: A magy. nemzet története III. köt. 2. r. (Az Anjou-ház örökösei. Irta Schönher Gyula, 447. l.)

² V. ö. J. Aschbach: Geschichte Kaiser Sigismund's. Hamburg, 1834. I. köt. (359. l.), II. köt. (158. s k. l.) és IV. köt. (402. és köv. l.).

³ Szilágyi i. m. (609. l.)

csodás elemekkel, hogy a legendák e burkából igen nehéz történeti tényeket kihámozni. A hagyomány szerint az írek nemzeti szentje 371. vagy 372-ben egy Dumberton és Glasgow között fekvő faluban, mások szerint a Bretagneban, született, előkelő keresztény bretagnei származású szülőktől. Tizenhatéves korában tengeri rablók Írországba hurcolták, ahol pásztorkodott, de pár év múlva sikerült hazaszöknie és látomásokat látva egyházi szolgálatba lépett. A papi és püspöki méltóságot elnyerve pápai megbízatásból 432-ben Írországba kerül, ahol az elvadult föld pogány népességének ezer veszedelem közepette is egészen rendkívüli sikerrel kezdi hirdetni az evangéliumot. Apátságok, templomok, kolostorok és az armaghi érsekség alapítása fűződik nevéhez, a tudomány és művészet terjesztője lesz szerte Írországból és rajta keresztül Európában, honnan tanítványok serege özönlik hozzá. Halála idejét 455 és 495 közötti időre teszik, emlékét az írek ma is nagy kegyelettel őrzik, Szt. Patrik napja nemzeti ünnepük.¹ Mondáikban és dalaikban csodás színekkel ékesítik cselekedeteit, úgyszólván mindent, ami szemükben szent és jelentős, kapcsolatba hoznak e legnépszerűbb nemzeti és vallási hőjük személyével. A vele foglalkozó legendák közül egyik legjobban elterjedt a purgatórium alapításáról szóló.

E szerint Szt. Patrik térítő munkája közben, hogy az állatias ösztönökbe merült népet visszatartsa a vesztébe rohanástól, egy alkalommal a pokol borzalmait és a paradicsom gyönyöreit igyekezett előttük erős színekkel esetelni, hallgatói azonban csak úgy voltak hajlandók szavainak hitelt adni, ha saját szemükkel látják mind e dolgokat. Áhítatos könyörgésére Isten őt egy elhagyott szigetre vezeti, pálcát ad kezébe, mellyel kört ír le s ennek helyén a megnyíló földben üreg képződik és egyidejűleg szót hallatszik: aki töredelmes szívvel hatol be e barlangba és huszonnégy órát ott tölt, megtisztul bűneitől és meglátja mind a gonosz lelkek pokoli gyöttrődését, mind a kiválasztottak égi örömeit. Az elragadtatott térítő e szent helyet fallal vétette körül, az üreget vasajtóval lezáratta és már az ő életében sokan felkeresték azt; ezek közül némelyek nyomorultul elpusztultak, mások viszont szerencsésen kijutottak belőle és hírt hoztak az ott látottakról. Mivel ez utóbbiak életük további folyamán megjavultak s az a hit terjedt el, hogy az itt szenvedett bűnös halála után bizonyára mentesül a tisztítóhelyen szenvedéstől, elnevezték a helyet Szt. Patrik purgatóriumának. A visszatértek által hozott híreket Patrik feljegyeztette, a barlang közelében templomot építtetett s ezt Szt. Ágoston rendjébe tartozó szerzetesek őrizetére bízta. Később a sok szerencsétlenség miatt, ami azokat érte, akik nem őszinte töredelemmel keresték fel a szent helyet, az Egyház úgy rendelkezett, hogy a purgatórium csak kivételesen és kizárólag a püspök engedélyével nyitható fel, akinek egyházmegyéjéhez a sziget tartozott, neki pedig meghagyták, hogy tőle telhetőleg igyekezzék mindenkit a veszéyes vállalkozásról lebeszélni.²

Eddig a monda, amely mellett figyelembe kell vennünk, hogy az ír

¹ V. ö. S. Eckleben: Die älteste Schilderung von Fegefeuer d. heil. Patricius. Halle, 1885. (10—11. l.)

² Eckleben i. m. (3. l.)

apostol életére vonatkozó megbízható adat oly kevés, hogy akadtak komoly tudósok, akik még létezését is kétségbevonták.¹ Tény az, hogy Szt. Patrik mintegy az ír nép inkarnációja lett, alakjában egy egész társadalmi réteg önmagát fejezte ki, emberfeletti lényé magasztosította és költői képezeletének hőségévé tette. Egy Patrik nevű ír hittérítő létezését bizonyos jelenségek egészen valószínűvé teszik² csupán az a különös, hogy bár kb. hatvan különböző «vita» foglalkozik személyével, a VII., sőt VIII. századnál korábbi időből egy sem ered, holott a hagyomány szerint Szt. Patrik már az V. század végén meghalt. Vagy elfelejtették tehát őt a közbeeső századok alatt és csak a szájhagyomány őrizte meg életének bizonyos eseményeit s ezeket csak jóval későbbi időben gyűjtötték össze és foglalták írásba, így kerülhetett közéjük sok mondai elem vagy mégis költött személy és azonos talán Palladiussal, az írek első apostolával, ki egyesek szerint a Patrik nevet is viselte és csak a IX. századtól kezdve különült el a két alak egymástól.³

A XII. század vége felé három szerző csaknem egyidejűleg emlékezik meg a szent helyről. Egy gall eredetű furnessi szerzetes, *Jocelin* vagy *Jocelinus*, aki 1180 és 1185 körül írja meg a híres ír szent élettörténetét és a purgatóriumot egy connaughti hegyre lokalizálja, alapítását pedig az Írországot pusztító gonosz szellemek kiűzésével hozza kapcsolatba. Szól Szt. Patriknak oly csodatettéről is, mely egyes részletei alapján eredeti magjául tekinthető a purgatórium köré szövődő valamennyi legendának. Itt ugyanis arról van szó, hogy a Szent könyörgésére Isten visszaadja életét az elhunyt *Echu* pogány királynak, hogy felvehesse a keresztség szentségét. A szertartás után az összesereglett tömegnek elmondja a király, hogy alkalma volt látni a választottak boldogságát és a kárhozatra ítélték szenvedéseit, sőt a *túlvilágon számára készített helyet* is.⁴

Másodikul az 1146 körül született *Sylvester Giraldus* említi a legendát, akit szülőföldje után *Cambrensisnek* neveztek, s aki II. Henrik francia király udvari káplánja, majd fiának nevelője volt. Utóbbi minőségében járt 1185-ben Írországból s az ott tapasztalt csodás dolgokat a kb. két évvel később befejezett *Topographia Hibernica* c. műve második részében írja le. A maga kellemes, néha naiv elbeszélő modorában szól Szt. Patrik purgatóriumáról, emlékezik meg alapítása körülményeiről, földrajzi fekvéséről és arról, hogy a megtérő bűnös az itt átélt szenvedések árán megszabadul az elkárhozástól. Elmondja, hogy a kilenc földalatti üreg egyikében kell a vezeklőnek egy éjszakán át a gonosz szellemekkel megküzdenie. Ez időtől fogva a purgatórium *Giraldus Cambrensis* adta leírása rögződött bele századokra az egész kereszténység képzeletvilágába.

¹ Pl. *Edw. Ledwich: Antiquities of Ireland.* Dublin, 1793. (269—273. l.)
John Lanigan: An Ecclesiastical History of Ireland. Dublin, 1822. E mű 2. fejezete cáfolja azon tudósok érveit, kik szt. Patrik létezésében kételkednek.

² Ld. *Ph. de Félice: L'autre monde, mythes et légendes. Le purgatoire de saint Patrice.* Paris, 1906. (81. l. jegyz.)

³ *C. G. Schöll: De ecclesiasticae Britonum Scotorumque historiae fontibus.* Berol. 1851 (76—77. l.)

⁴ *Triadis Thaumaturgae...* edidit *Joannes Colganus.* Lovan, 1647. (83. l.)

Bár a hagyomány szerint Szt. Patrik még életében intézkedett, hogy a purgatóriumot látogatók tapasztalatai feljegyeztessenek, csak a XII. század közepén bukkan fel az az ismeretlennevű cisztercita barát, akinek híradása egy történetinek tartható személy ottani látogatásáról valóban fenn is maradt. Az ő rendkívüli népszerűsége szert tett műve nemcsak kiindulópontja, de alapja is lett a további látogatásokkal foglalkozó valamennyi jelentésnek. A magát szerényen csak «*Fr. H. monachorum de Salterea*¹ minimus»-nak nevező szerzetes nevét *Matheus Parisiensis*, a XIII. század első felében, III. Henrik uralkodása alatt élt angol krónikás, *Henricus*-ra egészíti ki, míg mások egyéb nevet feltételeznek; ² éppígy vita tárgya az is, vajjon tényleg 1140 körül élt-e?³ Személyére vonatkozó gyér adatok csupán művéből tudhatók meg. Ennek keletkezési körülményeit is leírja részletesen. E szerint *Gilbertus de Luda* nevű rendtársát előjárója monostor alapítás végett Írországba küldi s a király vezetőül és tolmácsul a híres *Owein* (*Oenus*, *Oengus*) lovagot adja mellé, ki ez alkalommal elbeszéli neki a Szt. Patrik purgatóriumában átélt csodás kalandjait. Gilbertustól értesül aztán *Henricus* ezekről és foglalja, egyik feljebbvalója felszólítására, írásba. A mű keletkezési idejét Félice 1189 körülnek véli, ebben az időben u. i. a a nagy ír szent kultusza különösen fellendült.

Oenus lovag kalandjainak leírásából megtudjuk, hogy István király írországi uralkodása idején a kiváló vitéz beleúna a harcokba, szülőföldjére vonul vissza, miközben tudatára ébred súlyos vétkeinek, elhatározza, hogy Szt. Patrik purgatóriumában fog vezekelni értük. A püspök, híven az utasításokhoz, őt is igyekszik lebeszélni, majd mikor látja, hogy szándékától elállni nem hajlandó, az ottani kolostor priorjához küldi. Az előkészítő szertartásokat ő is pontosan elvégzi, ünnepi menetben vezetik a barlang bejáratához, melyen Jézus nevében bátran lép be, kereszttel jelölve homlokát éppúgy, mint Tar Lőrinc. Őt először egy halvány fényvel világított mezőn tizenöt fehérbe öltözött férfiüdvözli és készíti elő a reá váró borzalmakra, melyekből Jézus nevének ismétlésével mindig kimenekülhet. Ezután törnek reá borzalmas üvöltéssel a gonosz szellemek, hogy visszavonszolják a bejáratához, mint Lőrincnél láttuk. A férfiakat és nőket tüzes pántokkal földhözszegezõ, szívüket kitépõ, végtagjaiknál fogva tüzes kerék küllõin forgató, forró szurokkal és folyó ércel teli üstbe majd bûzös folyóba hajító démonok rohamával szemben Jézus segítségül hívása mindig erõt ad neki, csak egy pillanatra feledkezik meg Megváltójáról, midõn tüzes kemencéjükben fékevesztett dühvel kínozzák, de mihelyt erõre kap ismétli a fohászt és újra kiszabadul. A kénes lángokkal égõ tüzes folyón, a pokol torkolatán keresztül vezető sikos, magas és meredek hídon is átsegíti õt fohászokodása a túlsó partra, ahol az ördögök hatalma már véget ér és az elõtte emelkedõ hatalmas fal drágakövekkel kirakott kapuján

¹ A hely szokásos neve : Saltrey, de Saltrei, Saultry, Sowtrey . . . stb. alakban is elfordul. A saltrey-i zárdá Huntingdom grófságban van, mely a lincolni püspökség fennhatósága alá tartozik.

² *Thom. Tamer*: Bibliotheca Brittanico-Hibernica. London, 1748. (396. l.) *Hugonus* néven említi.

³ Életrajzainak felsorolását ld.: *S. Eckleben* i. m. (39—40. l.).

áthaladtában üdítő illatok szállnak felé s minden erejét visszaadják. Az egyház nagyjai örömmel üdvözlik s mennyei zene hangjainál vezetik a boldogok ismert ragyogó mezejére, hol a királyi pompába öltözött tömeg állandóan a mindenség teremőjének örök dicsőségét zengi. Az őt kísérő két főpap megerősíti abban a hitében, hogy amit maga előtt lát az a földi paradicsom, amelyből az isteni törvényt áthágó ember egykor kiűzetett. Nyomorultul kellene elpusztulnia, ha a keresztség le nem mosná róla az eredeti bűnt és meg nem nyitná számára az üdvösség kapuit. Ám Istent előbb ki kell engesztelnünk vétkeinkért, erre valók a földön megkezdett és véget csak a túlvilágon érő vezeklések, amiken minden embernek át kell esnie. Akiket eddig látott azok — a pokol kútjában elmerültek kivételével — bűneiktől megtisztulva majd ide kerülnek egykor, addig a misék, zsoltárok, alamizsnák, az egyház általános és barátaik különleges imái enyhítik szenvedéseiket. De még a földi paradicsom boldogjainak is várniok kell míg az Úr maga mellé hívja őket az égi paradicsomba, melybe Oenus is csak egy pillantást vehet és ahonnan addig naponként csodálatosan erősítő táplálékot nyernek, ebben a lovag is részesül. Szívesen időzne még a földi paradicsom mezején, de vissza kell térnie és csak remélheti, hogy ha lelke elhagyta porhüvelyét részese lehet ő is mind e boldogságnak; aggodalmát az esetleges újabb kísértések miatt a papok e szavakkal oszlatják el: «úgy lesz, ahogy Isten akarja». A ragyogó kapu bezáródik mögötte, visszafelé indultában a démonok már menekülnek előle és távozása előtt újból találkozik a tizenöt isteni követtel, akik most megáldják és sietésre intik. A kijáratnál várja és örömmel fogadja a rend perjele, ő még tizenöt napon át a templomba időzik, hálát adva Istennek, aki hitet és bátorságot kölcsönzött neki, azután a Szentföldre zárandokol s hazatérése után a királyok királya szolgálatának szenteli életét.¹

Salterniai Henrik műve kora szellemét tükrözi, azét a korét, mely telve volt babonás érzésekkel, hitt a csodákban, sőt egyenesen kereste őket. Egyébként írása inkább a valóságok iránti érzéktől áthatott krónikásé, mint merész képzeletű költőé. Nincs teljes híjával a kritikai szellemnek sem, hiszen előre erélyesen védekezik az ellen az esetleges vád ellen, hogy az egész történetet ő találta volna ki. Nem elégszik meg a Gilbertusra való ismételt hivatkozással, hanem szavahihető írországi egyházi embereknél is érdeklődik különösen a felől — mint a Tar Lőrinc útjáról szóló tudósítás szerzője — hogy a gyötrelmeket és örömeiket valóban *testileg* élte-e át a lovag? Gilbertus igyekszik őt megnyugtatni Oenus ama határozott kijelentésének ismétlésével, hogy nem látomás alakjában történt vele mindez, hanem *testileg* volt a túlvilágiaknál és hivatkozik egy rendtársára is, aki saját szemével látta az ördög ütéseinak nyomait. Végül még a purgatóriumra legfőbb felügyeletet gyakorló Floresztián püspök is bizonyítja a látomások tényleges megtörténtét és káplánjával igazolja azt. Csoda-e, ha ennyi tekintély előtt

¹ *Félice* i. m. III. fej. (36—51. l.) Ó Owein lovag legendáját a legteljesebb szövegek egyikének: *Roger de Wendover* latinnyelvű kéziratának alapján mondja el, mely a British Museum Roy. 13B. VIII. jelzésű kéziratcsomója és az *Owayn Miles* c. angol költemény nyomán készült.

meghajol a barát és hívó lélekkel adja vissza a csodás történetet, hogy az egyháza minél több tagjának lelki épülésére szolgáljon?

A purgatóriumot járt hős személyére vonatkozólag is eltérők a vélemények. Egyes kutatók szerint történeti alak lehetett,¹ mások a már említett legendában szereplő *Echu* királlyal azonosítják bizonyos rokonnaságok alapján² vagy pedig az Oengus néven is szereplő pogány isten prototípusát keresik benne.³ Felmerülhet az a kérdés is, hogyha valóban élt, ő találta-e ki az egész purgatóriumi elbeszélést vagy Gilbertus követett-e el valami kegyes csalást Henricussal szemben, midőn épp őt tette tudósítása hőségévé? De mivel sem Oenusnak, sem Gilbertusnak az ily félrevezetés egyáltalában nem állt érdekében, Eckleben inkább ahhoz a feltevéshez hajlik, hogy a Szt. Patrik purgatórium népszerűsítésében érdekelt «*Canones regulares*» alakították ki az említett király feltámasztásáról szóló híradás továbbfejlesztése által az egész túlvilági vándorlást és terjesztették a hívők között. Így lehetett alkalma Gilbertusnak is hallani és talán ismert egy Oengus nevű lovagot, aki a Szentföldön járt és ennek személyéhez kapcsolva, hasonló legendákból vagy följegyzésekből vett költői részletekkel kiszínezve, István király eléggé bizonytalan korába behelyezve adta tovább az egész történetet.⁴

Akár élt a purgatóriumot elsőül megjárt lovag a valóságban, akár csak egy ismeretlen költői elme képzeletében, ez a körülmény semmit sem von le a személye köré fonódó legenda értékéből, melynek leg-hitelesebb fokmérője az az egészen rendkívüli népszerűség, melyet Európaszerte élvezett. Megkönnyítette elterjedését a vele foglalkozó számos kézirat, ezek tanulmányozásával *E. Koelbing*⁵ és *Ward*⁶ foglalkozott legbehatóbban; adataik szerint csupán Angolországban huszonegyet fedeztek fel, de találtak belőlük és bizonyára még találni fognak a kontinensen is. Ezek legrégebb darabjai a XII. század utolsó éveiiig vezethetők vissza, sőt ebben az időben már fordítással is találkozunk. *Marie de France*, az első ismert francia költőnő, aki II. Henrik angol király udvarában élt, az «*Espurgatoire Saint Patriz*» c. ú. n. «*Lais*»-ban csaknem szószerint lefordítja az általa csak *H.*-val jelzett ismeretlen szerző latin művét; az eredeti szöveghez csupán néhány bevezető és befejező verssort tesz 2302 sorból álló fordításában. Igen sok latinnyelvű munkába is belekerült a legendának hosszabb vagy rövidebb alakja, különösen a középkor legelterjedtebb gyűjteményes műveibe.⁷ Kiadói közül az első ismert: *Messingham*, ki 1624-ben *Florilegium Insulae*

¹ Pl. *Max Voigt* i. m. (123. l.).

² *Eckleben* i. m. (59. l.).

³ *Félice* i. m. (91—92. l.).

⁴ I. m. (59—61. l.).

⁵ *Englische Studien* I. Leipzig, 1902. (57—121. l.)

⁶ *Catalogue of Romances*, vol. II. (435. s k. l.)

⁷ *Roger de Wendover*: *Flores Historiarum* (XIII. sz. eleje), u. ez időből *Matheus Parisiensis*: *Chronica majora*. Rolls. Ed. London, 1874. II. köt. (192—203. l.) *Jacobus de Voragine*: *Legenda Sanctorum*, Venetia, 1500. fol. 65 r. és v. *Petrus de Natalibus*: *Catalogus Sanctorum et Gestorum eorum*. Venetia, 1493. Lib. III. cap. CCIV. *Jacobi de Vitriaco*: *Libri duo. Quorum prior Orientalis; alter Occidentalis Historiae nomine inscribitur*. Duaci, 1592. Orientalis, cap. XCII. (216—217. l.)

sanctorum-ában «*Tractatus de Purgatorio*» címmel teszi közé, majd 1647-ben a már említett Colganus. Marie de France fordításán kívül hat más franciayelvű verses ismeretes és ugyanannyi prózai. Angol fordítása a XIII. század végétől kezdve szintén több van mind versben, mind prózában; a provencaiak és svédek prózában, a spanyolok, németalföldiek, németek versben dolgozták fel, míg Calderon egyik drámájának tette hőségé a lovagot, *Ludovico Enio* néven.

A feldolgozások és fordítások teljes felsorolása messze vezetne tárgyunktól, ezért csupán még egygel foglalkozunk, mely bennünket közelről érdekel. Owein lovag históriájának és a Szt. Patrik purgatórium történetének egy *magyarnyelvű* fordítását ugyanis Bécsben nyomták a XVII. században «Groff Esterházi Pál Uram ö Nagysága parancholattyából»¹ s neki is ajánlotta művét a magát csak «Nagyságtok Alázatos Káplánya F. K. I.»-nek jelző szerző. A «Sz. Patricius Purgatoriumjáról való História» bevezető része «Az kegyes Olvasóhoz» szól, akit mintegy lelki zarándoklás által akar a fordító e kínokkal teli helyre vezetni, hogy bűnös voltából mennyei ösvényre vezérelje, mert a küzdő munkás lélek kedves az Úr előtt. Az I. rész elmondja a purgatórium eredetének történetét, Szt. Patrik törekvéseit, hogy az embereket a kárhóztól megóvja, az írek kételyeit, Krisztus megjelenését, a pálcá átadását (az utóbbiról még azt is megemlíti, hogy az «mai napig is Jესus pálczájának mondatik s... valakj Hiberniában Hiberniáy Püspökségre emeltetik, ezen pálczával tiszteltetik és ajándékoztatik.» (4. l.) Leírja ezután, hogy Krisztus egy pusztára vezetve a szentet, kerek vermet mutat neki és kinyilatkoztatja, mi történik az oda bemenőkkel, majd, hogy kikkel őrizteti a szent helyet. A II. részben Szt. Patricius «reguláit». Teljesen a már ismertetett módon a bemenetel feltételeit és módját. (8. l.) A III. rész: «Egy erős Oenus nevű Vitéz ember életének jobbitása és nagy Penitentia tartása mellyel állitatik a' meghnevezett Purgatoriumnak valósága.» (10. l.) Itt a bemenetel előzményeit, majd a IV. részben magát a bejutást írja le és a találkozást a tizenöt szent emberrel; az V.—X. részben a pokolbeli seregek különböző ostromát Oenus ellen, a XI—XVI-ban a paradicsomi gyönyöröket, híven Henricus szövegéhez. A könyvecske következő részei már hitvitaízüek, magukon hordják a XVII. század polemikus irodalmának bélyegét, cáfolják a «Sz. Patricius purgatoriumjával ellenkező Argumentumoknak» fejtegetéseit, előadják «mind új, mind régi Historicusoknak» bizonyosságtételeit s a vége a műnek mintegy utasítás a zarándokok számára, hogy «szarándokságokat szerencsésen végezhefsék.» A fordítás létre jötte valószínűleg annak köszönhető, hogy a csodálatos írországi barlang híre eljuthatott Esterházy grófhhoz, aki talán olvasta is az erről szóló latin munkát és hívő katolikus létére hazájában is közkinccsé akarta tenni a hívők épülésére s ezért bírta meg káplánját a fordítással. Keletkezési ideje a XVII. század második fele, 1681 előtti évekre tehető, mert az 1635-ben született Esterházy Pál 1681-ben az ország nádora, 1687-ben római birodalmi herceg lett s a könyvecske szerzője e címeit nem említi.

Henricus Salteriensis műve a Szt. Patrik purgatóriumról szóló

¹ Szabó Károly: RMK. I. 1577. sz.

legendáknak mintegy őstípusát képviseli s megindulását jelzi annak a folyamatnak, mely a «szentek szigetének» — így nevezték Írországot — e helyét három évszázadon át a latin szertartású kereszténység zárandoklatainak központjává tette. Oenus alakja ugyan még nem rajzolódik teljesen határozottan ki a történeti idők távlatában, az ő nyomdokait követő látogatók azonban már oly személyek, kiknek ottjártát hiteles okiratok örökítették meg. Az övét állítólag megelőző látogatások, mint pl. *Artusé* és *Ulyssesé*, a mondák kódébe vesznek s bizonyára nem egyebek késői hozzátoldásoknál a két rendkívül népszerű hős kalandjainak történetéhez.¹

A francia *Godalh*, aki 1248-ban járt ott, a legrégebb ismert személyek egyike,² az utána következők neve ismét nem maradt fenn. Utána száz évvel későbből kelt hitlevelek igazolják, hogy már az első ismert zárandokok között akadt egy bátorszívű magyar lovag is. Az első magyarországi «pokoljáró», akinek neve fennmaradt, *Georgius ungaricus* szintén előkelő és királyhű főúri család sarja, mint Tar Lőrinc. Atyja *Crissaphan comes* (v. baronus) s ennek példáját követve szolgálja ő is királyát, Nagy Lajost; kíséri el olaszországi hadjárataira s ezek folyamán úgy kitünteti magát, hogy Apulia kapitánya és több vár és város parancsnoka lesz. A háború viharai korán kiölnék lelkéből minden erkölcsi érzést, bűnt bűnre halmoz és huszonnégy éves korában már kétségzötven gyilkosság terheli lelkét. Van tehát oka rá, hogy királya büntető kezétől, sőt talán saját lelkiismeretének furdalásai elől is menekülni igyekezzék s ezért titkon, gyalog, egyetlen szolga kíséretében a pápai udvarba indul, hogy ott bűneit megbánva és meggyónva feloldozást kérjen. Vezeklőútja további folyamán Spanyolországba jut el, ahol sokat hall a Patrik purgatórium csodáiról s elhatározza felkeresését. A látogatás tényleges megtörténtét igazoló hitleveleket a lovag e nevezetes útját leíró kéziratokba iktatták bele. *M. Voigt*, ki eddig e tárgyjal legrészletesebben foglalkozott kilenc kódexben³ talált ilyen latinnyelvű kéziratokat. Ezek a XV—XVI. században készültek s közülük

¹ *Étienne Forcadel* XVI. sz.-i francia író szerint Arthur király is járt a veremben s eredete felől Merlint, a varázslót kérdezte meg, aki azt állította, hogy maga Ulysses ásta egykor és idővel kiszélesedett. (De Gallorum imperio et philosophia libri septem. Parisii, 1587. 1007. l.) Talán úgy jött létre a feltevés, hogy Artus és Patrik kb. kortársak lehettek, Ulysses meg az írországi Ulster (Ulysses-terra) tartománnyal kapcsolatba, furcsa etimológiai alapon.

² *Godalh* víziói csak kéziratban vannak meg a turini könyvtárban; megemlékezik róla G. Ph. Krapp: *The Legend of Saint Patrick's purgatory*. Baltimore, 1900. 24—25. l. és jegyzet.

³ I. m. 132—133. l.: 1. Melk: Stiftsbibliothek, cod. 175. (D. 12) Pap. 4° G. U. története 185—266. l. (1414-ből). 2. Kremsmünster: Stiftsbibl. cod. 82° G. U. tört. 80r 120r. 3. Wien, Nationalbibliothek. Ld. Tabulae Codicum Manuscriptorum. Vol. I. Vindobonae, 1864, 233. l. Cod. 1398. (Theol. 65.) G. U. tört. 209a—247b. (1422 körül íródott). 4. U. ott Vol. III. Vindobonae, 1869, 135. l. Cod. 4008, XV—XVI. sz.-ból (G. U. tört. 278a—347a). 5. München, Staatsbibl. cod. lat. 21. 658. (G. U. tört. 1—32. l. (XV. század.) 6. Vatikán, Bibliotheca Apostolica, cod. Vat. 5862. (G. U. tört. az 1—40. l.-on), az utána köv. 1474-ből való. 7. Breslau, Universitätsbibl. cod. IV. fol. 60. (végén: scriptum in Colonia 1427). G. U. tört. a 79. r.—106-ig. 8. Bamberg, volt Königl. Bibl. cod. Q. III. 31a. (1432-ből.) G. U. tört. 196. r.—210. v.-ig. 9. Admont, Stiftsbibl. cod. 462. a XIV. sz. végéről. G. U. tört. 1—9. l.-on.

hat osztrák-bajor területről származik. *Toldy Ferenc* 1871-ben még csak az 1398. számú bécsi kódex-kolligátumot, a vatikáni német feldolgozását és a melkit ismeri; utóbbi hívta fel figyelmét a tárgyra, mert leírójában (*Nicolaus Neuburgiensis*) egy ismeretlen XIV. századi magyarországi írórt vélt felfedezni.¹ A kéziratok első része a prológust, az okmányokat és a purgatóriumbajutást foglalja magába. «Incipit registrum de purgatorio sancti Patricij» szavakkal kezdődik a Toldy említette bécsi kézirat III. drb-jának 209. levelén a tudósítás arról, hogy anno domini 1353 «Georio de Ungaria Filio cuiusdem magnatis militis et baronis de Ungaria qui Crissaphan nominatur» sikeresen végezte zarándokútját; s ehhez hasonló a 2-ik bécsi és a melki kódexek kezdete is. Ezt a tényt bizonyítják az egyházi méltóságok által kiadott okmányok is, melyek közül időrendben az első az lehet, amelyet a kézirat szöveg negyedik helyen közöl. Ezt ugyanis 1353 december 7-én állította ki *Pál*, a sziget Szt. Ágoston-rendi kanonokjainak priorja, aki szerint «laudabiliter» végezte a zarándoklást a purgatóriumban, ahol különböző kínoztatásokat («tormenta») kellett kiállania míg végül Mihály arkangyal jelent meg neki s vele is maradt egész napon át. Ugyanez év december 26-án kelt *Miklós* clogheri püspök hasonlóértelmű nyilatkozata, melyet a kézirat szövegben ötödik helyen találunk. Utolsó az ir. Johanniták priorjának 1354 január 29-ére tehető, az előbbi kettővel összefüggő bizonyágtétele. Richard, armaghi érsek² I—III. sz. alatt közölt hitleveleiben már megtaláljuk azt a motívumot is, mely magyarországi György vízióit szoros kapcsolatba hozza a Tar Lőrincével, Mihály arkangyal utasításait az egyházi és világi hatalmaságok számára. Az első írás keltezés nélküli magánlevél. A második, hivatalos jellegű okmányban közli az érsek, hogy György, mint egyszerű zarándok arra kérte őt, adjon látogatási engedélyt számára az ő fennhatósága alá tartozó Szt. Patrik-purgatóriumba s hogy ennek felhasználásával, a prior és az egyházmegye püspökének tanúsága szerint, a látogatást végre is hajtotta, amit ő most érseki pecsétje alatt hivatalosan igazol. Ugyancsak innen tudjuk meg, hogy György az igazoló irat kiállítása idején, (1353³ február 22-én) huszonnégy éves s magyar nemesi szülőktől való származását egyes Johannita lovagok levelei is tanúsítják. Az utolsó okmány ismét magánlevél, melyet Richard érsek ugyanazon a napon intéz egy rokonához s tájékoztatja György kiléte és röviden a víziók tartalma felől.

A tulajdonképpeni elbeszélés a György lovag személyére és zarándokútjára vonatkozó már ismertetett adatokkal kezdődik s megemlíti a különböző hatóságokat, kiktől engedélyt nyert a leszállásra. A «Divisio» c. fejezet pedig arról értesít, hogy György az engedélyek birtokában

¹ Egy XIV. századbéli magyar vezeklő Irlandban Szt. Patrik purgatóriumban. Századok 1871. (229. s. k. 1.)

² A legismertebb egyházfejedelmek egyike e Richard (Fitalph) 1346-ban került az érseki székre. Személyével foglalkozik többek között *B. Bellesheim: Geschichte d. kath. Kirche in Irland*. II. köt. Mainz, 1890. (520—530. l.)

³ A kéziratok egy részében ugyan MCCCXLIII-as évszámot találunk, de e tízéves eltérést mutató időszámítás eredetének nem sikerült eddig nyomára akadni.

boldogan tér vissza a szigetre. «De modo intrandi» c. a leszállás előtti szertartások leírása. Ezután következik «De itinere ad insulam purgatorii», mely szerint a prioron és kanonokjain kívül *Machamathan* király és udvara is elkísérik őt a purgatórium bejáratához. Itt új jelenség, hogy a bevezető csapóajtó fölött három, egyenként hét-nyolcmázsás kötömb van, melyeket az agg prior állítása szerint harminc éve senki sem mozdított el; György ezeket, rövid fohász után, játszva félretolja, hogy a prior az ajtót feltárhassa. Az «ostia purgatorii»-ban György a prior ünnepélyes áldását fogadja, magára ölti az előírt ruházatot s homlokát keresztrel jelölve lép a feltároló verembe, hova csigalépcső vezet. Meg is indul már ezen, amikor a király kérésére a prior még egy remekművű arany keresztet erősít bal kezére. Végül az ajtó bezárul mögötte, kísérei eltávoznak, hogy huszonnégy óra elteltével érte jöjjenek. «De descensu graduum purgatorii» c. fejezet folyamán sötét üregben találja magát, fohászokására azonban lassan derengeni kezd¹ s egy kopár mezőre jut, hol látásai megkezdődnek. Ezekkel foglalkozik a következő és huszonkilenc vizióra oszló nagy fejezet, melynek kezdetén, buzgó könyörgésére, három teljesen egyforma külsejű aggastyán jelenik meg² s egyikük megkérdezi Györgyöt: mit keres? Krisztus urunk kegyelmét, («Graciam domini nostri Jhesu Christi quero») feleli ő. Az aggastyán fülébe sugja, milyen áron nyerheti azt el s megtanítja a már ismert fohászra («Domine Jhesu Christe, fili de vivi, miserere michi peccatori»), mely a demonikus jelenések ellen egyetlen fegyvere lesz s elárulja neki, hogy ha hűségéről bizonyosságot tesz, akkor az Úrnak egy küldöttje útján bepillantást nyerhet a tisztító tűz, a pokol és a paradicsom rejtelmébe. A jó szellemek eltüntével megindul a gonoszok ostromának hosszú sora a vezeklő ellen. A Visio I.-ben még eredeti mivoltukban jelennek meg az ördögök. Háromezernél több tűzokádó szörnyeteg gyalazza Krisztust s igyekszik benne való hitétől eltántorítani s gazdag földi és földöntúli jutalommal kecsegtetik, ha lelkét nekik adja. A lovag feleletül erős tanúságot tesz Jézus istensége mellett s a segítő fohász által karmaik közül és a tűzből is kiszabadul. A következő három vizió folyamán az ördögök más, más alakban: mint lovasok, kereskedők, gyönyörű hajadonok kísértik meg s legalább a szertartások megszegésére szeretnék rábírní, ezért a vezeklő ruházat helyébe rangjához illő pompát ajánlanak fel neki, de György újabb hitvallása és fohása elűzi őket. Az V.-ben ismét szörnyek gyanánt lépnek fel s a hátukon fekvő és tüzes láncokkal megkötözött lelkeket rettenetesen kínozzák.³ A VI. és VII. látomásban megjelenő démonok egyházi férfiaknak álcázva igyekeznek őt részben argumentumokkal, — melyeket a történet szerzője közben röviden és logikusan megcáfol — részben jutalmak kilátásba helyezésével magukhoz édesgetni. Mikor ez sem vezet eredményre legközelebbi hozzátartozóinak alakjában mutatkoznak s érvekkel, fenyegetésekkel, megfélemlítéssel próbálják hitehagyásra bírni, de ő ekkor

¹ Oenus is egy mezőre jut először, hol halvány fény dereng.

² Oenusnak tizenöt. Az angyal későbbi felvilágosítása szerint itt ezek a Szentháromságot jelképezik.

³ Hasonló jelenet Oenus viziói között az elsőben (ld. 36. l.).

is csak az Üdvözítő segítségét kéri. A IX. vizió: «De apparitione domi-
cille» c. erősen emlékeztet Tar Lőrinc harmadik látomására. György is
itt egy előkelő és általa nagyon tisztelt hölgygel találkozik, aki öröme-
nek ad kifejezést amiért megszabadult a démonok kízásaitól s akit,
állítás szerint, Isten angyala küldött hozzá, hogy zarándokútja további
folyamán osztályosa legyen. De avval, hogy drága ékszerek és pompás
ruházat felöltésére akarja a lovagot rábírní, elárulja magát s György
ráeszmél, hogy ez nem az ő ismerőse, hanem a leggonoszabb ördög s
Krisztus segítségével elfűzi őt. Mivel az I—IX. viziók általában kevés
egyeztést mutatnak Henricus Salteryensis művével, Voigt megállapítja,
hogy ezek anyaga egyéb, széleskörben elterjedt legendatípusok terüle-
téről került ide csupán annyi eltéréssel amennyi a különböző helyzetek-
ből természetszerűleg következik és a közös alapforma némi kibővítésével
vagy annak valamely különleges teológiai tantételre való alkalmazásával.¹
A X—XIII. látomások már újból teljes egészükben az Oenus-
típusból szakadtak ki; a tüzes vaskeréken függő, majd forró szurokkal
teli kádakba hajtott bűnös lelkek szenvedéseinek leírásától kezdve a
lángoló, kénköves tavon, bűzös kúton és jeges szélviharban át egészen a
pokol torkolatán keresztül vezető veszedelmes hídig, melyen mindkét
hős Istenhez fohászakodva csodálatos módon halad át, csupán annyi
változtatással, hogy amíg az Oenus megjárta híd síkos és meredek, az
itt szereplő beretvaéles és rezgő, mint a nyárfalevél.

A mű második részében Mihály arkangyal a transmondens csodák
különböző állomásain vezeti át Györgyöt. A szerző, aki kétségtelenül
egyházi személy, szigorúan ragaszkodik itt a dogmákhoz s a száraz
következetességű skolasztikus fejtegetések gyakran béklyókba szorítják
a fantáziát és az egésznek inkább oktató színezetet és erkölcsi célzatot
kölcsonőznek. A lovag, miután a hídon szerencsésen átjutott, találkozik
Mihály arkangyallal,² ki megnyugtatja őt, hogy Krisztus keresett
kegyelmét meg fogja találni, felfedi égi származását és megengedi, hogy
az előtte térdreboruló György csókkal illesse lábát.³ Az angyali vezetés,
amelyben Oenus nem részesül, végső fokon Szt. Pál. látomásaiból ered-
het,⁴ ezekből viszont hiányzik az a megkülönböztetés a tisztítóhely
ideigtartó és a pokol örökkévaló büntetése között, mely a Szt. Patrik
purgatóriumi legendák egyik alapvonása lett. A tisztítóhelyen György
háromszáz különféle bűnhődést néz végig, ezek közül legáltalánosabbak
a tűz és víz, hideg és meleg által történő szenvedések, csatlakozik hoz-
zájuk a különleges büntetések hosszú sora, melyek folyamán a bűnösök
bűnhődése azon a tagjukon megy végbe, amellyel vétkeztek. Hossza-
dalmas teológiai fejtegetések kísérik e jeleneteket míg a XVII. látomás
során részben György lovag személyét, részben bizonyos történeti vonat-

¹ I. m. (155—158. l.) R. Köhler által: Der Ritter in der Kapelle cím alatt
összeállított legendatípus változatául tekinti.

² Ez a találkozás tehát nem Tar Lőrinc kiváltsága, amiért pátronusának
tartotta és a birtokán emelt templomot neki szentelte volna.

³ Lőrinc esetében még az érintést is elhárítja magától az angyal, amint az
szt. János evangelistával is történik. (Apoc. 22. s k. l.)

⁴ P. Meyer: La descente de S. Paul en enfer. Romania XXIV. 1895. 359.
s k. l.

kozásokat illetőleg érdekes jelenségek észlelhetők. A tisztító tűzben szenvedő lelkek között ugyanis megpillantja anyját,¹ ismerőseit és számos ismeretlent hatalmas királyoktól és főpapoktól egészen egyszerű szerzetesekig. Kétezernél többet nevez meg neki az angyal s megemlíti eltévelyedésüket is, amely miatt bűnhődniük kell. A felsoroltak között szerepelnek a kevéssel előbb elhunyt következő uralkodók: Róbert, Szicília királya, (†1343) Fülöp francia király (†1350) és Alfonz, Castilia királya (†1350).² Egy üresen álló óriási üstről az angyal azt a felvilágosítást adja, hogy abban hét esztendeig maga Patricius bűnhődött. A következő látvány újra ismerős a Tar Lőrinc mondából. Az égből időnként angyal száll le s kitartásra buzdítja a szenvedő lelkeket vigasztalva őket, hogy Isten rövidesen megkönyörül rajtuk. A Vis. XVIII-ban a pokol tárul fel előtte az ördögök megszámlálhatatlan sokaságával, pogányok, szaracénok, zsidók, eretnekek és azon keresztények tömegével, akiknek hite cselekedetek nélkül halott vagy akik bűnbánat nélkül haltak meg. A büntetésnek itt is végtelenül sokfélék és a bűnhődők között György ismét talál ismerősöket és különböző rangú, rendű és nemű bűnösöket. A két hely között lényeges különbség, hogy a pokolban lévő rutak, mert a soha véget nem érő szenvedés bélyegét külsejükön is viselik, míg a tisztítóhelyen szenvedőket megszépíti a közeli megváltás reménye, s hogy a pokol bűze oly mértékben mulja felül az előbbiét mint az ég a földet.³ A XIX. vizióban a lovag vezetőjével nagy, sík, illatos mezőre jut, a XX-ban madárdaltól viszhangzó gyümölcsösbe,⁴ melyről a XXI-ben megtudja, hogy csak izelítő volt a paradicsomból. Az üdvözültek honát körülzáró fal a vakítóan tündöklő kapuval itt sem hiányzik, csak amíg ez az ú. n. földi paradicsom, ahová ezen át kerülnek, Oenus esetében a kiválasztottak tényleges tartózkodási helye, Györgynek az angyal azt a felvilágosítást adja, hogy ez a paradicsomnak csak alkalmasszerűen készült hasonmása s épp úgy, mint az a körülmény, hogy a láthatatlan és tapinthatatlan lelkek az ő kedvéért emberi testet öltöttek, csupán azért történt, hogy Isten különös kegyelme folytán ezeket a vezeklő, gyarló ember is érzékelhesse. A valóságos paradicsom csupán az oltár számára emelt magaslattal megszakított, drágakövektől tündöklő, végtelen síkjára a XXII. vizió enged bepillantást. Lakóinak két csoportját, az angyalokét és szentekét jeleníti meg a XXIII. illetve XXIV. látomás. Az angyalok kilenc különböző kara együttesen zengi az Úr dicséretét. Kezükben valamennyien eredeti mivoltukhoz illő és ahhoz méltó jelképet visznek és túlaradó örömeikben sokféle hangszeren játszanak. Bizonyos vallási tantételek skolasztikus bizonyításával zárul a XXIV. vizió. A XXV-ben az angyal az oltárra emeli Györgyöt és elmagyarázza, hogy a mennyei jutalmak a földi

¹ V. ö. Tar Lőrinc vizióival, hol elhunyt őseit, szüleit, rokonait és ismerőseit látja a hős a purgatóriumban.

² Ez a rész, valamint számos középkori legenda, mely a közelmúltban vagy épp a keletkezés idején elhunyt egyházi és világi nagyok túlvilági bűnhődéséről szól, lehetett hatással a Tar L.-monda Zsigmond királlyal kapcsolatos jeleneteinek kialakítására.

³ V. ö. Visio Pauli, P. Meyer i. m. (22. l.).

⁴ V. ö. az Oenus-monda megfelelő helyeivel.

érdemek szerint változnak híven az Úr szavaihoz: «az én házamban sok lakás van». A XXVI-ban felfelé mutat az angyal, hasonlóan Oenus lovag vezetőihez, hogy megpillanthassa a földit fényben, illatban és pompában felülmuló égi paradicsomot, hol csodás palota trónusán hatalmas király és királyné ül. György kérdéseire azt feleli az angyal, hogy a palota Krisztus és Mária lakóhelye, hogy a vezeklő mindezt Isten különös kegyelméből láthatja csak, mert a szentek és üdvözültek test nélküli lelkek, hogy lakóhelyük az ég s most átmenetileg vannak a lovag által is hozzáférhető földi paradicsomban, mert az égbe ő épp úgy nem léphet be halála előtt, mint Oenus. A XXVII. látomásból megtudjuk, hogy György is, mint a purgatóriumot megjárt előde Oenus és utóda Lőrinc, hiába szeretne örökre ott maradni, vissza kell térnie a földre. Így csupán azt kéri, mentessék meg a pokoltól, közöljék vele életének tartamát és azt, hogy szabadíthatná ki anyját a tisztítóúzból. E kérdésekkel kapcsolatban ismét túlsúlyra jutnak a tanító elemek és a purgatóriumban szenvedő lelkek megmentésének rendkívül részletes leírásából arra lehetne következtetni, hogy a legenda egész elgondolásának magja: felhívni a figyelmet a tisztítóútz kínjai között fetrengő lelkek megmentésére. A XXVIII. fejezet újból a földi létre vonatkozik s ennek keretén belül adja meg Mihály arkangyal Györgynek az egyházi és világi hatalmasságoknak szóló megbízásokat, melyek tartalmát — épp úgy, mint Tar Lőrinc — ő is kizárólag csak az érdekeltekkel közölheti. De amíg a Tar Lőrinc mondában ezek személye homályban marad, itt egyenként felsorolja őket: Richard, armaghi érsek, III. Edward angol király és anyja Izabella, II. János francia király, IV. Ince pápa és végül a Bablyonban és Egyiptomban uralkodó szultán azok, akikhez követségbe küldi abban a reményben, hogy a túlvilágot megjárt lovag intéseinek kellő súlya lesz. Végül a XXIX. fejezet a visszatérést foglalja magában; a huszonnégy óra leteltével a barlang bejáratánál várják mindazok, akik odakisérték, nagy néptömeg veszi körül őket és mindnyájan ámulattal látják őt az égi követ társaságában közeledni. Ez inti még őt megbízásainak hűséges teljesítésére, bucsuzóul megáldja s azután távozik. Amint György kiér a barlangból, a tömeg szenvedélyes áhítatában megrohanja, ruháját, melyből kimondhatatlanul kellemes illat árad, letépi róla és feldarabolják ereklye céljára. Őt magát is csak a király közbelépése szabadítja ki a tömegből, aki saját ruháit ajánlja fel neki. A vizió utolsó sorai megegyeznek az egyház imáinak szokásos végformáival.

A mű keletkezésének körülményeiről és szerzőjéről csak feltevések vannak. Kiderítetlen a kérdés, volt-e az említett leveleken kívül valami rövid tudósítás, — mint Tar Lőrincnél és egyéb esetekben — ami György lovag közvetítésével a kontinensre kerülhetett és itt a monda alapja lehetett? Mert M. Voigt. megállapításai szerint a monda teljes kialakítása feltétlenül a kontinensen történt. Hogy magának a zárandoknak volt-e része benne és milyen mértékben, ezt szintén nehéz megállapítani.¹ A mű stilisztikai egysége, áttekinthető beosztása, a látszólagos ellenmondások gondos cáfolata arra enged következtetni, hogy az első

¹ I. m. (183. l.).

személyben szóló nem a zarándok, hanem maga a szerző. A fősúlyt a didaktikus hatásra helyezi, nem a hős glorifikálására vagy a történeti célzások kellő kidomborítására és kitűzött célja megvalósítását erélyesen és következetesen keresztül is viszi. Az egyszerű és naív történet és kölcsi hatást leginkább az alsópapság körében, a szerzeteseknél és rajtuk keresztül a népi rétegekben remélhetett. Ennek tulajdonítható, hogy oly hamar lett általánosan ismert, fordításai közkézen forogtak s ezeket a nép, a maga izlése és felfogása szerint, csakhamar át is gyurta. Voigt a szerzőben provencai eredetű ágostonrendi szerzetest gyanít.

Mikor *Toldy Ferenc* a M. T. Akadémia 1871. márc. 6-án tartott osztályülésén e mondáról szóló tanulmányát felolvasta, felmerült a kérdés, vajjon valóban magyar volt-e György lovag s nem volt-e talán Nagy Lajos királynak valamely Olaszországban fogadott zsoldosa? De az elbeszéléshez fűzött levelek mindegyike oly nyomtalanosan emeli ki magyar származását, hogy nincs okunk abban kételkedni.¹ Hogy pedig az egész história költött sem lehet, azt a sok történeti pontosság és időrendi megegyezés bizonyítja, ami különösen a XXVIII. fejezetben domborodik ki.

A fordítások közül minket különösebben a négy németnyelvű érdekel, ezekből Voigt 15 kéziratot talált s túlnyomórésztük bajor-osztrák, tehát hozzánk közelfekvő, nyelvterületről való. Legteljesebb, valószínűen legrégebb és egyetlen nem névtelen szerzőtől származó példányuk a következő három kéziratból ismert: 1. a bécsi Nationalbibliothek Cod. Ms. 2875; (Rec. 3029) sz. 4-ik darabja (109—162. l.) tartalmazza a *«Georg von Ungarn im Purgatorium Patricii»* c. történetet, melyet *Nicolaus von der Astatu* fordított 1400 körül németre, 2. a prágai Universitätsbibliothekban lévő Cod. XVI. E. 33-ban 1^r-től 125^v-ig található s címe megegyezik az előbbivel, 3. ugyancsak a bécsi Nationalbibliothekban Cod. Ms. 2994 (Rec. 1089) sz.-nak szintén 4-ik darabja 121^v-től 232^r lapig, címe: *«Georg von Ungarn»* s leírója *Ortolf v. Treubach*, aki épp úgy, mint az előbbi kézirat írója, az említett *Nicolaus v. d. Astatu*tól származó német feldolgozást követte, mert e név variált formában mind a három német kéziratban előfordul, a latinokból pedig hiányzik. A második német feldolgozásnak öt ismert kézírata közül négy bajor s csak egy a keleti-sváb nyelvjárásban írott. A harmadik, a legelterjedtebb, nyolc kéziratban található. *Louis Hammerich*, aki Voigt munkájának kiegészítésére vállalkozott még két további, szintén bajor-osztrák nyelvterületen keletkezett német szöveget ismer.² Egyébként ő magyarországi György zarándokútjának elsőrendű fontosságot tulajdonít a szt. Patrik-purgatórium története szempontjából. Mert ha voltak is már az övét megelőző zarándoklatok, Györgyé a legrégebb

¹ A melki kódex prológusába szőtt első levél kezdete: *«Georio vngero habitanti regni apuliensis»*. A 2. lev. atyjáról szólva: *«Georius cuiusdam nobilis filius commorantis in regno vngarie»*. A 3. lev. is: *«Georius filius dici Crissafan de vngaria»*. A 4.: *«Georius filius dici Crissafan milites de Vngaria»*. Az 5.: *«Georius de vngaria»*. A bécsi kódexben pedig: *«filius magnatis, militis et baronis de Vngaria»*. Továbbá: *«filius cuiusdam nobilis commorantis Neapoli, sed de regno vngaria»*.

² *«Eine Pilgerfahrt d. XIV. Jhd.'s nach d. Fegefeuer des H. Patricius»*. (Zeitschrift f. deutsche Philologie, 53. köt. 1929. 25. s k. l.)

határozott dátumú és kielégítően hitelesített, azonkívül ez a látogatás, mely pontosan kétszáz évvel Owein lovag legendás leszállása után történt, jelzi kezdetét a purgatóriumi zarándoklatok mintegy másfél évszázadon át tartó rendkívüli felvirágzásának.

Amíg magyarországi György alakját krónikáinkban hiába keressük, addig *Bonfinius* történetének egyik lapjára *Lisztly János*, veszprémi püspök az ott szereplő név mellé a következő széljegyzetet írta: «Ez ama *Tót Lőrinc*, ki a király parancsára a pokolban járt, s onnét visszakerülvén, csodálatos dolgokat mesélt.»¹ Mivel a középkorban általában a szt. Patrik-purgatóriumbeli látogatásokat nevezték pokoljárásnak, a bejegyzés szerint Tót Lőrinc volna az első ismert magyar zarándok. Viszont Tót Lőrincnek nemcsak neve, hanem rangja, egyénisége, életkörülményei stb. annyira hasonlóak Tar Lőrincéihez, hogy az adatok minden valószínűség szerint ő reá vonatkoznak és a püspök a név említésénél tévedhetett. A krónika szerint hűséges és kedvelt embere volt Zsigmond királynak, igazán azonban csak Nagy Lajos becsülte meg érdemeit, midőn 1344 nyarán királyi tárnokmesterévé nevezte ki és reábizta a királyi városok gondozását. Újszerű csak az a körülmény, hogy ha a bejegyzés valóban Tar Lőrincre vonatkozik, ő a király parancsa értelmében ment volna zarándokútjára.

Bizonytalan időben történt és kellően nem igazolható a György lovag látogatását közvetlenül megelőző *Sire de Beaujeu*-féle zarándoklat. A lovag 1316-ban született és 1352-ben Calaisnál esett el, tehát Györgynél korábban kellett ott járnia. Erről a «*Chronique des quatre premiers Valois*»² tudósít, de nem adhatunk teljes hitelt a hírnék, mert az itt közölt elbeszélés sok évvel a lovag halála után keletkezett s forrásul a szerző nem magát a lovagot, csupán annak fegyverhordozóját jelöli meg. Hivatkozik azonkívül *Jehan de Mandeville* angol lovag adataira, holott a tulajdonképpeni Mandeville szövegek között ennek a zarándoklatnak nyoma sem található.

Az 1358. évben ellenben három olyan zarándoklatról tudunk, melyek hiteles okmányokkal bizonyíthatók s *Georgius Ungaricus* víziói történetének hatását mutatják. III. Edward britt király, az írországi felsőbb bíróság és a sziget perjele által kiállított bizonylatok alapján, ez év október 24-én a Westminster palotában királyi pecsét alatt kelt levelekkel tanúsítja, hogy két előkelő idegen lovag kiállotta a purgatóriumhoz vezető út fáradalmaival és a huszonnégy órai klauzúrát.³ Ezek névszerint: *Malatesta Ungarus de Arimino* és *Nicolaus de Beccariis de Ferrara*, kik közül az első Rimini tirannusainak híres családjából 1327-ben született és 1372-ig élte a zsoldosvezérek kalandos életét, e mellett nem hiányzott belőle a tudományok és művészetek iránti hajlam sem, mert Petrarca pártfogójának és igaz barátjának nevezte.

¹ *Pór Antal*: «Tót Lőrinc a királyi tárnokok és zászlótartók mestere (1328—1348-ig)». Századok, 1891. évf. (347. s. k. l.) *Sándor István*: Sokféle 10 drb. Bétsben, 1808. (126. l. 168. p.) is megemlékezik már előzőleg Tót Lőrincről és a bejegyzést eredeti szövegben idézi: «Toth Lewrincz, qui maledico Regis jussu ire ad Infernum, ivit, et reversus multa miranda retulit».

² Ed. S. Luce, Paris, 1872. (22. s. k. l.)

³ V. Rymer, Foedera, vol. III. 1. rész. (174. l.)

L'Unghero mellékneve onnan ered, hogy Nagy Lajos király üttette 1347-ben, Rimin in átutazóban, lovaggá. Ő is, miként György, előzőleg a pápai udvart keresi fel, 1358 tavaszán indul kíséretével Irországi útjára, augusztusban köt ki a «Szentek szigetén» és a következő hónapban időzik a purgatóriumban. Annak, hogy vízió leírására történetek kísérletek, sem a királyi iratban, sem egyéb helyen nincs nyoma.¹ A másik lovag, ferrarai Miklós, ugyancsak nagyurak zsoldjában forgatta fegyverét és tollát, költő volt, Petrarca tanítványa, humanista apostol is, aki hosszabb ideig élt IV. Henrik udvarában (1376—1379-ig).²

Határozottan kimutatható a György-féle víziók történetének hatása a harmadik ezévi tudósításon, mely *Ludovicus natione Francus de civitate An(t)isidorensi* történetileg kevésbé alátámasztható útjáról számol be. Ez a párizsi kézirat adatai szerint 1358. szeptember 17-én történt. E látogató személyéről, nevének eredetéről hiteles adatok nem állnak rendelkezésre, zarándoklatát azonban három kézirat őrízte meg.³ Ezek értesítenek róla, hogy Ludovicus — György és Malatesta nyomán — először Avignonban járt, hogy Ince pápától bűnbocsánatot nyerjen. Innen indult Irországba s ő is igyekezett lelkét az előírt súlyos vezeklésekkel megerősíteni. Attól fogva, hogy purgatóriumi vízióinak elbeszélése kezdődik, már nemcsak György-féle, hanem Owein, sőt Tnugdalu s-féle motívumokat találunk lépten nyomon. Az Owein lovagot üdvözlő tizenöt fehérbeöltözött agg helyett itt tizenhárom hasonló megjelenésű szerzetes lép fel, vezetőjük szintén figyelmeztet a veszélyekre és megadja a szükséges tanácsokat. Az ismétlődő fohász szövege azonban eltér az eddigiektől.⁴ Ugyanígy az érzéki csábitások hosszú sorának leírása, melyek itt túlsúlyra emelkednek. A György-féle «De apparitio domicelle» jelenet hét részre tagolódik s mindegyikben más és másrendű és számú nők kísértik meg a zarándokot. Az ezekhez kapcsolt bűnhódések leírása már ismét az östípus hatását mutatja s nem hiányzik a mély és sötét kút sem, melyből forró víz emelkedik az ég felé. Ludovicusnak is el kell szenvednie minden a szemé elé táruló kint s az ima szavai őt is minden esetben megmentik a pusztulástól. A rendkívül magas és csodálatosan hosszú hídon⁵ áthaladtában találkozása a barna lovon nyargaló lovassal, aki visszatérésre szólítja fel,

¹ M. Voigt i. m. (126. l.) a Cronica Riminese (Muratori XV. köt. Col. 906 C.) alapján.

² U. o. (127. l.) főleg E. Levi: Antonio e Niccolo da Ferrara. 1909. c. monografiája alapján.

³ 1. kézirat az olaszországból származó párizsi. Nouv. acq. 1154. XV. l. (V. ö. Bibl. de l'École des chartes XXXII, 1871. 56. l.) a minorita Tadeus de Gualandis 1360-ban készült tudósítása az 1358. szept. 17-i látogatásról. 2-ik e szövegnek elég hű feldolgozása velencei dialektusban, a velencei Mus. Correr I. 384. sz. kéziratában. 3-ik Ludovicus de Sur tudósítása látomásairól a Cod. Vindobon. 3160-ban, mely valószínűleg Páduából ered, kivonata a Ludovicus d. F.-nek, a két Lajos azonos, de frója előtt nyilván egy más feldolgozás lehetett, mert ez a név az előbbi szövegekből nem magyarázható meg.

⁴ «Verbum caro factum est et habitavit in nobis», majd: «Deus et sancta (trinitas semper sit mecum». (M. Voigt szövegekölzléséből, i. m. 230. l.)

⁵ «Deinde vidi pontem altitudinis et longitudinis mirabilis». Voigt i. m. 235. l.)

a Tnugdalu-vízióra emlékeztet.¹ A híd túlsó partjain megjelenő «homo albus» személyében, aki innen vezet tovább, kétségtelenül György lovag Mihály arkangyalának rokonát kell látnunk, mert Oenus egyedül megy, Tnugdalu pedig kezdettől fogva őrangyala vezet. Először völgyön át vezet útjuk, majd egy vár pompás termébe érnek, itt talán a mi Tar Lőrinc mondánk ősi motívumaként tűzzel teli trónus és *tüzes ágy* tűnik szemükbe. Az arany trónuson ülő és dicsőített királynak u. i. naponként három órán át tüzes trónon kell ülnie, éjszakánként pedig ugyanennyi ideig tüzes nyoszolyán feküdni s felesége, a királyné nem messze tőle hasonlóan bűnhődik, mert egyik fényűző és nagyravágyó, másik hűtlen és házasságtörő volt élete folyamán.² Az Owein és György legendákból jólismert gyümölcsösön át az ezüstfalú városhoz s benne egy nagy teremhez jutnak, mely zenétől visszhangzik, mögötte pompás kertek terülnek el, minden vidám és boldog emberekkel teli s fokozódik a szépség, pompa és öröm a következő város arany falain belül, hogy tetőpontját érje el abban a csodás palotában, melyet csak távolról egy toronyból pillanthat meg, belépni neki is, mint elődeinek, emberi mivolta miatt tilos. Vezetője tanácsokkal látja el, mit kell tennie, hogy osztályosa lehessen egykor mind e boldogságnak s őt is, mint Györgyöt, oly kinyilatkoztatások részesévé teszi, melyeket titkosságuk miatt, senkivel sem szabad közölnie. Majd a verem bejáratához kíséri, hol nagy ünnepélyességgel fogadják. Végül az elbeszélő megjegyzi, hogy ezt mind feleletül mondotta el a szerzetesek kérdéseire ily rendben és ha nem ugyanígy élte át a dolgokat, vagy valamit másképp mondott volna el, mint ahogyan az történt, legyen örök kárhozatra ítélve, Istent hívja tanúul, aki ismeri az igazságot és tudja, hogy igaz mindaz, amit a bűnösök kínjairól mondott és annak az öröklétnek a dicsőségéről, ahová az örökkévaló Isten vezéreljen el mindnyájunkat.³

A zarándoklatokról szóló hiteles feljegyzések vagy igazoló iratok most már egymást követik: így a Jones clogheri püspök által felfedezett levél, melyben 1365. március 15-én Milo, Armagh érseke a sziget perjelének oltalmába ajánlja John Bonham és Guidas Ciffi nevű zarándokokat, akik lelkülépségét akarják a purgatóriumban visszazerezni.⁴ De a megtisztulásban való áhítatos hit nem maradt soká zavartalan. Az ímént említettek útjával csaknem egyidejűleg Sir William Lisle már gúnyosan kételkedő modorban számol be a híres francia krónikásnak, Froissardnak arról, hogy társával nagy kedvük jött elaludni a barlangban és az egész éjjelt átaludták.⁵ A krónikás kérdésére: tudták-e álmukban, hol vannak és volt-e valami víziójuk? Kiábrándultan jegyzi meg Sir William

¹ L. Frati: Tradizioni storiche del purgatorio di S. Patrizio. Giornale storico della letteratura Italiana XVII. köt. (46. s. k. l.)

² Ez a Visio Tnugdali Cormachus királya, ki épp így szenved s azért nem állandóan, mert jót tett a zarándokkal. Különb. Voigt szerint Ludovicus itt egy általa ismert uralkodóra és ennek feleségére gondol.

³ A Georg. Ung.-féle vízióban is szereplő befejező imaforma.

⁴ Jones: Treatise of S. Patrich's Purgatory. London, 1647. Krapp i. m. (32. l.).

⁵ «Tresgrant volenté nous vint de dormir, et dormismes toute la nuit». Froissard: Chroniques. XV. köt. (145—146. l.) Oeuvres de F. publ. par le baron Kervyn de Lettenhove. Bruxelles, 1871.

Lisle, hogy bár csodálatos álmaik voltak, reggelre kelve nem emlékeztek a látottakra s ezért azt állították s állítják most is, hogy ez mind képzelődés.¹ Ehhez hasonló kétkedő hangot hallat két neves tudós is, a langensteini *Henricus de Hassia* és párizsi tanuló társa *Nicolaus Oresme*, akikről feljegyezték, hogy véleményük szerint a veremben észlelt fantasztikus borzalmak nem isteni közbenjárásra csodaképpen mennek végbe, hanem «naturaliter és phantastice». A levegőnek bizonyos ki-gőzölése folytán az ide belépők elalszanak és csodálatos álmaikban a borzalmakat oly világosan látják, mintha virrasztának és így tényleg megtörténtekként beszélik el őket.²

A kétkedő józanság azonban még elszigetelt jelenség s nem érinti a purgatórium világhírét, mely a XIV. század végén éri el csúcspontját. 1397. szeptember 7-én *III. Richárd* király *Raymond* vicomtenak, a francia király kamarásának és kíséretének ad a Lough Derg-ig *salvus conductus*.³ Raymond t. i. 1395-ben elhunyt urát, *I. Arragoniai Jánost* indult keresni a túlvilágra.

Az írott emlékekben megőrzött látogatások közül Tar Lőrincét csupán néhány héttel előzi meg a durhami születésű *William Staunton*-é, mely az 1409. év nyarára esik. Látomásainak története minden eddiginél eredetibb és fejlettebb jelenségekkel tűnik ki.⁴ A valláserkölcsei célzat itt is nyilvánvaló s az ismert motívumok sem hiányoznak. Új csak az a bizonyos demokratikus felfogást mutató jelenet, melynek folyamán a hőst a túlvilágon egyik elhalt nővére súlyos szemrehányásokkal illeti, amiért rangkülönbség miatt megakadályozta házasságát avval, akit szeretett, pedig Isten előtt bünt követ el, aki gátat emel két szerető szív egyesülése elé, mégha egyik pásztorcsalád, a másik császárok vagy királyok ivadéka lenne is. Innen vezetője (sz. János) hatalmas, mérges büzt árasztó tűzhöz viszi, rengeteg sok, fényűzésben és kevélységben vétkezett férfit és nőt marnak itt kigyóként és égetnek tűzként a pompás ékszerek és drága ruhák. Istent átkozódásaikkal meggyalázókat folyó ércben szaggatják a démonok, a szentek ünnepeit profanizálókat tüzes iszapba mártják s a legkülönbözőbb kínzások hosszú sorának teszik tanújává. Az egyház püspökei és prelátusai közül azokat, akik nem prédikáltak a köznépeknek és nem adtak példát a jóra, itt most volt szolgálók ütlegetik. Tűz égeti azokat az egyházi személyeket, kik az egyház javait szükségletükön felül bírták és féktelen pazarlásukban nem gondoltak a nélkülözőkre, akik elhanyagolták szolgálataikat, nem oktatták kellőképp a népet, nem gondozták templomaikat vagy csalárd úton szerzett pénzzel törekedtek a nép javára. Megtudja a zarándok, hogy Isten irgalmán kívül mi az, ami e szerencsétlen szenvedő lelkek megmentését lehetővé teszi.⁵ Ezután a zarándok, már vezető nélkül, mély víz partjára kerül, mögötte a démonok üvöltének, előtte

¹ «Au matin... ne nous souvint de chose que eussions vue et tenions et tenons encoires que ce soit toute fantosme». Froissard i. m.

² *F. Fabri*: *Evagatorium*. Ed. Hassler. Stuttgart, L. V. 1843. II. köt. (482. l.)

³ *Rymer*: *Foedera*, III. köt. IV. r. (135. l.)

⁴ Két kézirat: *Brit. Mus. Royal 17B. XLIII. ms. és ms. Brit mus. Addit. 34. 193. sz.*

Érintkezés a Georg. Ung.-viziók tendenciájával.

a folyó túlsó partjain, magas torony, tetejéről szépséges asszony tekint le rá. Buzgó fohászára a magasból létra nyúlik le, oly kicsiny, hogy lehetetlennek látszik, hogy valakit is elbírjon s fokai beretvánál élesebbek.¹ Az ima csodálatosképpen átsegíti rajta; a vidék ahová ezután jut az ismert paradicsomi táj. Ő is itt szeretne örökre maradni, mint elődei, szintén találkozik az egyházi férfiak menetével, ezek szívesen fogadják és vezetőjük megáldja őt, élete további folyamára jámborságra inti, hogy egykor középük kerülhessék és a látott bűnhődésektől megmeneküljön.² Ezután visszatérésre szólítja fel s most már nem kell a démonoktól rettegnie. Befejezésül a zárándok, ki önmaga számol be élményeiről, arra kéri hallgatóit vagy olvasóit, hogy imáikban ne feledkezzenek meg róla, mint ahogy ő is megemlékezik majd róluk.

E látogatás után volna időrendben Tar Lőrincé beilleszthető, mely ugyanez év novemberében történt s előzőivel, amint az most már világosan kitűnik, szoros kapcsolatban áll. De Tar Lőrinc útjával nem zárul le a szt. Patrik-purgatórium látogatók hosszú sora, végigvonul az az egész XV. századon, s ennek utolsó éveiben közli az akkori armaghi érsek két papnak adott ajánlólevelében, hogy az előírt szer-tartások pontos betartása után alkalmuk volt az ördög minden csalafintaságát és merész kísértését végignézni.³

Bár a szent helyet körülvevő titokzatosság a hiszékeny lelkeket még hosszú időn át vonzotta, a renaissance felvilágosultabb szellemei körében mind nagyobb tért hódít a Froissard említette, több mint száz év előtt megjelenő szkepszis. *Erazmus* már a purgatóriumi legendák magját hasonló pogány mondákban keresi és a víziókat a böjttől és fáradtságtól elcsigázott emberek rémlátásainak minősíti, akik visszatértükben azt állítják, hogy életük további folyamán soha többé nem tudnak nevetni.⁴ *Richardus Stanihurstus* a nagy ír apostolról írott munkájában egészen józanul jegyzi meg, hogy a víziók már megszűntek és a látogatók most csak leküzdhetetlen álmodást éreznek a barlangban.⁵ De anyagi természetű okok is sietették a purgatórium fénykorának lezáródását. Az előkelő és tehető lovagok után ugyanis, akik lerótták a szükséges adományokat, szegények következtek s mikor egy 1494-ben ottjárt szegény hollandus barát panaszt tett a pápánál, hogy csak a legnagyobb nehézségek árán tudott a bejutásra engedélyt szerezni és végül is a víziók elmaradtak, VI. Sándor pápa 1497-ben a purgatórium azonnali lerombolását rendelte el, amit nagy pompával végre is hajtottak ez év március 17-én, éppen szt. Patrik napján.⁶ Ezzel a ténnyel a purgatórium történetének csupán első korszaka zárul le. Találtak a pápai intézkedés alól hamarosan kibúvókat s a Lough Derg környéke lassan újra politikai és vallási központtá lett, a látogatók tömege özönlött

¹ V. ö. a György lovag által megjárt beretváles híddal.

² V. ö. az Ówein és György víziók «földi paradicsom» jeleneteivel.

³ *Krafft* i. m. (33. l.).

⁴ *Erasmii Roterdami Adagiorum Chiliades tres ac Centurae fere totidem. Venetiis, 1508. V. Adagia. (fol. 82 v.)*

⁵ *De vita S. Patricii. Lib. II. II. Antiv. 1587. (65—66. l.)*

⁶ Az eseményről megemlékezik: *Acta Sanct. Boll. Mart. vol. II. márc. 17., a 48., 49. és 50. paragrafusokban, továbbá az ulsteri Annalesek az 1497. évnél.*

újra oda úgyhogy még száz évvel a betiltás után is a cambrai-i érsek sok imába és vezeklésbe merült zarándokot talált e helyen, különös álom lepte meg ezeket és arcukon csodálatos kifejezés ült.¹ Mivel ezidőtájt a bemenetelt már megkönnyítették, az egyes előkelőségek látogatásával szemben a tömeges zarándoklatok emelkedtek túlsúlyra, a látomások helyett pedig a vezeklések. De annak ellenére, hogy az angol kormányzat 1632-ben elrendeli az újbóli lerombolást és hogy az ennek végrehajtásával megbízott clogheri érsek nyomorúságos lyuknak nyilvánítja a vermet,² még ebben a késői korban is tudunk oly bátor, nemes lovagról, ki messzi német hazájából a purgatórium csodáinak megtekintésére indult.³ Mivel a tömeg babonás képzelgéseinek megszüntetésére irányuló második kísérlet sem járt eredménnyel, 1704-ben, Anna királynő uralkodása alatt, a parlament pénzbüntetés, behajthatatlansága esetén nyilvános megvesszőzés, terhe alatt tiltotta el az írországi, különösen pedig a Szt. Patrik purgatóriumi zarándoklatokat.⁴ De a szentély túlélte ezt is, csupán a parttól távolabbi szigetekre helyezték. Még a XVIII. sz. elején is három üreget említenek a tudósítások s ezekben a zarándokok egy teljes napot töltenek, csupán vizet és dohányt nyújtanak nekik egy szűk nyíláson. Az álmat kerülniök kell, mert e közben lepheti meg leginkább az ördög őket.⁵ S ha a legújabb idők kutatásai arra is törekedtek, hogy az életjelenségek rejtélyeire minden vonalon világosságot derítsenek s ezáltal megingatták az emberi szellem hitét a csodákban, a misztikus légkör s a megmerevedett hagyomány, mely a Szt. Patrik purgatóriumot annyi évszázadon át körülvette, még napjainkig is a zarándokok tömegét vonzotta magához.⁶ A szentély mai állapotáról Ph. de Félice személyes tapasztalatai alapján számol be⁷ s tőle tudjuk meg, hogy a Lough Derg egész környéke a maga vigasztalanul komor hangulatával, a reáboruló örökké egyformán szürke és ködös ég, a környező hegyek kopár sziklái s a tövükben épült nyomorúságos viskók, a tenger egyhangú zúgása természetes magyarázatát adja annak, hogy miért épp erre a vidékre helyezte az emberi képzelet a halottak országának bejáratát. A jelenlegi épületek nem különösen érdekesek. A kápolnák, a papok és zarándokok számára készült lakóházak, a Szt. Szűz és Szt. Patrik szobroktól távolabb fekvő domb tetején egy kerekded gunyhószzerű helyiség az összeomlott régi verem utánzata. Ide a «Szentek ágyának» nevezett kövecses térségen mezitláb, térdencsúszva áthaladva hatolnak be a vezeklők miután a rendkívül súlyos penitenciákat el-

¹ C. J. Greith: Frauenfeld, 1838. Specilegium Vaticanum (117. l.)

² «... This cave was a poor beggarly hole, ...» (V. Jones i. m. 5. s. k. l.)

³ «Leonhardus Vetter, miles strennus et audax imperatori et regi Maximiliano plurimum pretiosus. ... usque in S. Patricii Purgatorium devenit» idézi F. Fabri: De civ. Ulm. (58. l.) nyomán M. Voigt, ki elsőül ad hírt erről a purgatórium irodalmában még nem szereplő német lovagról. I. m. (125. l.)

⁴ V. Wright i. m. (163. l.)

⁵ V. Hewson: A Description of S. Patrich's Purgatory in Lough Derg. ... Dublin, 1727. (133. l.)

⁶ V. R. Chambers: The Book of Days. London and Edinburgh 1863. I. köt. (725—728. l.) szerint jún. 1-től aug. 15-ig nyolc-tízezerember látogatja meg.

⁷ Félice is hall ottjártakor a zarándokok nagy számáról. I. m. (9—15. l.) számol be 1905-ben megtett útjáról, az ő benyomásait közöljük fenn.

végezték. Egy teljes napon át tartózkodnak étlen és ébren odabenn. A látomások helyett a vezeklők ma már csak Isten bocsánatát keresik e megszentelt helyen s a Szt. Patrik purgatórium régi híre lassan feledésbe merül és vele a poétikus legendák egész világa.

Magának a szentélynek eredete nemcsak a keresztény vallás terjedésének kezdetéig, hanem egészen a pogány mondavilágig nyulhat vissza. E mellett szól a szt. Patrik purgatóriumnak már a fekvése is, a legszélsőbb nyugaton, a legendáshírű egykori Ulster királyságban, a pogányság és az ír függetlenség utolsó menedékén, továbbá a Vörös-tavat körülvevő helységek és hegyek mitológiai neve is. Azok a kutatók, akik a pogány kelta kor homályában keresik a hely eredetét, azt állítják, hogy az ott élt pogány varázslók jósdát is állítottak fel a szigeten és az ennek szentelt barlangot az O'in törzs barlangjának nevezték.¹ A legrégebbi szövegekben előforduló meghatározások: putens, fossa, spelunca, rotunda, fovea stb. is arra vallanak, hogy nem természetes üregről, hanem mesterségesen előállított s bizonyos határozott tervek szerint kiképzett veremről van szó. Ezt a hagyományos jellegét az egymásután következő lerombolások sem tüntették el teljesen. Így a mai verem is még olyan prehisztórikus, a méhkasozó hasonló lakóhelyre emlékeztet, amilyent egész Írországban szétszórva, különösen a partok mentén többfelé találtak.² Ezek a részben élelemraktárul, részben védelműl használt köralakú földalatti erődökkel is vonatkozásba hozhatók³ s ilyenfajta alakulatokat a nyomok szerint temetkezési helyül is használtak. Ezek egyik csoportja a híres Relig na Rig királyok temetője lehetett, közelében volt a «pokol kapujá»-nak nevezett természetes barlang, a monda szerint ezen át, a nyár végét és a tél kezdetét jelző nap (nov. 1.) estéjén, rettenetes madarak szálltak ki üszkössé téve a gabonát és mérgezett leheletükkel megölve az állatokat. Írország egyéb helyein is találtak hasonló temetkezési helyeket. Ez a mód a Kis-Ázsiában és az Égei-tenger szigetein lakott népek szokásaira emlékeztet, míg görög földön már kevesebb ilyen dombok alá ásott boltozatos szoba került az ásatások alkalmával napvilágra. Félicenek az a véleménye, hogy ez a köralakú építkezésmód annak az eredeti népességnek volt sajátja, mely kezdetben a Földközi-tenger keleti részét érintő vidéken lakott és azután az európai partok különböző pontjain telepedett le.⁴ Valószínűvé teszi ezt az a körülmény is, hogy a pogány írek istenei egy a kelta előtti népfajjal keveredtek s ez a nép a szigeten uralkodtában szintén dombok alatti üregekbe helyezte halottait,⁵ s a történelemelőtti időkre eső átvonulása nyomait e sírokban hagyta hátra. Ha pedig hitelt adunk a XVI. sz. fennebbemlített párizsi krónikásnak (É. de Forcadel) és elfogadjuk, hogy a hagyomány a Szt. Patrik purga-

¹ S. Echeleben i. m. (32. 1.).

² Ld. Félice i. m. (84. 1.) és P. W. Joyce: A Social History of Ancient Ireland. London, 1903. II. köt. (22—23. és 320—321. 1.)

³ Wood Martin: Pagan Ireland (205. 1.) adja egy ilyen szoba keresztmetszetét, ez majdnem azonos a Szt. Patrik purgatórium jelenlegi alakjával.

⁴ I. m. (86—87. 1.).

⁵ V. d'Arbois de Joinville: Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique. II. Cours de littér. celt. Paris, 1884. (272. 1.)

tóriumot látogatók között Artus királyt is említi, akkor felmerülhet az a feltevés, hogy az első primitív népfajtól a kelta eredetű brittek vették át a hely ősidőkből eredő tiszteletét és kapcsolatba hozták nagy nemzeti hőjük személyével, aki egy később oly sokféle ágazó hatalmas mondakör középpontjává lett. E szerint a purgatóriumi legendák eredete végelemzésben az Artus-mondakör valamelyik nyúlványában volna keresendő.

Ha most végigtekintünk a szt. Patrik purgatórium egész történetén, mely talán még a történelemelőtti korok pogány hagyományaira nyúlik vissza és látjuk azt a korokat és népeket átfogó hatalmas áramlatot, mely évszázadokon át a zarándokok beláthatatlan sorát sodorta felé és hívta életre nem egyszer a víziók irodalmi feldolgozását, világossá válik, hogy Tar Lőrinc látogatása és látomásainak története ennek az áramlatnak csak egyetlen, az egésszel szervesen összefüggő és abból teljesen ki nem kapcsolható hulláma. Az a vezérgondolat pedig, mely az egész purgatóriumi legendakörön végigvonul, az örök emberi vágy felfedni a halálon és a földön túl képzelt élet nagy rejtelmét, belefűzi azt a különböző népek túlvilágról alkotott fogalmainak történetébe. A primitív kezdőállapotoktól a más és más kultúrákat képviselő ókori népfajok halott-kultuszán és mítoszain át vezet ugyanis az út a túlvilág képzetének a középkor egyes látomásaiban és legendáiban található kialakulásáig és voltaképpen ezek képezik az eddig tárgyalt purgatóriumi történetek hátterét. E fogalomkialakulás útját lépésről lépésre nem követhetjük ugyan, de fejlődésének néhány tárgyunkhoz közelebbálló fokozatára igyekszünk a következőkben reámutatni.

Posonyi Erzsébet